

Drago Kladnik

Zgodovinski vidiki podomačevanja tujih zemljepisnih imen*

UDK 801.311(09):811.163

KLADNIK Drago, dr., raziskovalnorazvojni sodelavec, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI-1000 Ljubljana, e-pošta: drago.kladnik@zrc-sazu.si

Zgodovinski vidiki podomačevanja tujih zemljepisnih imen

Zgodovinski časopis, Ljubljana 61/2007 (136), št. 3–4, str. 423–465, cit. 132

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Ključne besede: toponimika, zemljepisno ime, eksonim, podomačevanje, atlas, zgodovinski pregled

Dokumentirana raba podomačenih tujih zemljepisnih imen ima v slovenščini vsaj dvestoletno tradicijo. Sprva se je razmeroma neenotno in brez jasnih pravopisnih norm pojavljala v časopisju na prehodu iz 18. v 19. stoletje. Pozneje se je uveljavila v učbenikih. Jesenkov Občni zemljepis je bil trden temelj za rabo podomačenih tujih zemljepisnih imen v Cigaletovem Atlantu (1869–1877), ki je sčasoma, četudi je v njem s sodobnega zornega kota uporabljena vrsta dobrih rešitev, postal povsem prezrt in pozabljen. Na prelomu iz 19. v 20. stoletje mu je sledil Orožnov šolski atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom z bistveno manj podomačenimi imeni. Naslednji slovenski atlas sveta je izšel šele v prvem letu italijanske okupacije; namenjen je bil srednješolski mladini. Za slovenska tuja zemljepisna imena je poskrbel Valter Bohinec, ki so mu očitno prepovedali rabo slovenskih imen za italijanska mesta in reke, ne pa tudi za pokrajine in vzpetine. V preučeni atlasih se zrcalijo značilne faze podomačevanja: najprej raba slovanskih imen pod vplivom panslovanstva, pozneje pa še vplivi nemščine, srbohrvaščine in italijanščine.

Avtorski izvleček

UDC 801.311(09):811.163

KLADNIK Drago, PhD, Research-Development Associate, Anton Melik Geographical Institute, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Gosposka ulica 13, SI-1000 Ljubljana, e-pošta: drago.kladnik@zrc-sazu.si

Historical Aspects of Domestic Standardization of Foreign Geographical Names

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 61/2007 (136), No. 3–4, pp. 423–465, 132 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Key Words: toponymics, geographical name, exonym, domestic standardization, atlas

Standardization of foreign geographical name, adapted to Slovene language, has been documented for at least two centuries. At first inconsistent and without any clear orthographic rules, it started to appear in newspaper articles at the turn of the 18th to the 19th century, and later became standard in textbooks. Občni zemljepis (General Geography) by Janez Jesenko presented a solid foundation for the use of standardized foreign geographical names in Matej Cigale's Atlant, the first Slovene atlas (1869–1877). Although it contained a number of good solutions, even from the contemporary point of view, the atlas gradually faded into oblivion. At the turn of the 19th to the 20th century it was succeeded by an atlas for schools with Slovene as the teaching language, prepared by Fran Orožen; this atlas contained foreign geographical names that had been much less adapted to Slovene linguistic characteristics. The following Slovene atlas of the world, written for high school students, had not been published until the first year of the Italian occupation. Valter Bohinec, who was in charge of domestic standardization, had been clearly forbidden to use Slovene names for Italian towns and rivers, but not for regions and elevations. Each of these atlases reflects characteristic phases of domestic standardization of foreign names: first Panslavism, then influences of German, Serbo-Croatian, and Italian languages.

Author's Abstract

1. Uvod

Pokrajinska, vodna, reliefna, ledinska, upravna in krajevna zemljepisna imena, iz katerih izhajajo imena prebivalcev, so svojevrsten duhovni, kulturni, socialni, zgodovinski in politični pokazatelj. Iz njih je mogoče razbrati marsikatero potezo naravne, družbene in značajske preteklosti ter sedanjosti posameznega naseljenega in nenaseljenega območja na našem planetu. Ena njihovih bistvenih značilnosti je jezikovna raznolikost, ki se pogosto ne omejuje le na

* Članek je izsek in priredba doktorske disertacije Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2006.

raznoliko sporočilnost, ampak je tudi zapisana z različnimi pisavami. Tako se tiha in nema pokrajina v marsičem bolje odpira tistemu, ki zna brati ne le govorico naravnih značilnosti, temveč tudi prodreti v globino izvirnega imenja. Problematika tujih zemljepisnih imen kaže na odnos določenega naroda do svetovnih dogajanj in na raznovrstne, tudi jezikovne razvojne vidike.

Zemljepisna imena na zemljevidih in v atlasih nam pripovedujejo o naravnogeografskih značilnostih, kulturi, zgodovini in ljudeh določenega območja. Pojavi niso poimenovani le po njihovih naravnih lastnostih, ampak tudi po pomembnih osebnostih, zgodovinskih dogodkih, literarnih predlogah, verskih vzgibih in mestoma celo smešnih okoliščinah. Prenekatero zemljepisno ime v različnih deželah nam lahko skupaj z njegovimi krajevnimi različicami pojasni razširjenost določenega kulturnega ali zgodovinskega dejavnika, denimo vojaških zavojevanj ali kolonizacije.¹

Poimenovanje živih bitij in neživih objektov je v vseh kulturah ena od človekovih najstarejših preokupacij. Zato ni čudno, ga so ljudje že na zgodnji stopnji človekovega razvoja dajali imena zemljepisnim pojavom, povezanih z verovanjem. To dokazujejo zgodbe stvarjenja v različnih svetovnih verstvih.²

Ruski akademik Nadeždin³ je že pred skoraj stošestdesetimi leti zapisal: »*Zemlja je knjiga, v kateri je zgodovina človeštva zapisana v zemljepisnih imenih.*« Kot ogledalo narodov in ljudstev so imena dragocene priče zgodovinskih dogodkov, skrbni ohranjevalci jezikovnih arhaizmov in objektivni pokazatelji pokrajinske stvarnosti. Že od nekdaj privlačijo pozornost ne le izobražencev, ampak vseh, ki jim ni vseeno za dogajanja v domovini in po svetu.⁴ Problematika zemljepisnega imenoslovja je umeščena na stičišče raznih znanstvenih disciplin, v prvi vrsti jezikoslovja, geografije, zgodovine in geodezije oziroma kartografije.

Vsako zemljepisno ime je vezano na strogo določen zemljepisni objekt. Nastane na določeni točki časovne osi in na natanko določenem jezikovnem območju.⁵ Temeljna členitev razlikuje med naselbinskimi imeni (tudi krajevna imena ali toponimi v ožjem pomenu) in nenaselbinskimi imeni.⁶ Naselbinska so imena naselij, zaselkov in delov naselij, nenaselbinska pa vsa druga, ki jih lahko združimo v naslednje glavne skupine: pokrajinska zemljepisna imena ali horonimi, vodna zemljepisna imena ali hidronimi, zemljepisna imena oblik zemeljskega površja ali oronimi in druga zemljepisna imena (deli mest, mestne četrti, ulice, trgi, poti, ceste, gozdne poti, kolovozi, domačije, cerkve, drugi pomembni objekti, ...). Členitev zemljepisnih imen je pomembna zaradi pravopisnih pravil, ki se navezujejo na to členitev.

Raba zemljepisnih imen je občutljiva in ima lahko poudarjeno politično konotacijo. Kot Slovencem nam je dobro znana dolgoletna saga o dvojezičnih krajevnih napisih na avstrijskem Koroškem, znan nam je tudi primer za zdaj še nedorečenega poimenovanja nove države Republike Makedonije, ki je lahko zaradi grškega odklanjanja tega imena vstopila v svet svetovne diplomacije le pod imenom Nekdanja jugoslovanska republika Makedonija (angleško Former Yugoslav Republic of Macedonia s kratico FYROM). Za dosledno uporabo imena Moldova si ognjevitno prizadeva Republika Moldavija, ki želi na ta način pretrgati popkovino z nasled-

¹ Naftali Kadmon: *Toponymy: The Lore, Laws and Language of Geographical Names*. Vantage Press, New York, 2000, str. 3.

² Prav tam, str. 4.

³ Nikolaj Ivanovič Nadeždin: *Opjit istoričeskoj geografii russkogo mira*, 1837, str. 27; povzeto po Murzaevu.

⁴ Eduard Makarovič Murzaev: *Toponimika i geografija*. Nauka, Moskva, 1995, str. 3.

⁵ Alenka Šivic-Dular: *K normiranju slovenskih zemljepisnih imen*. XXIV. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana, 1988, str. 55.

⁶ Slovenski pravopis. Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Založba ZRC SAZU. Ljubljana, 2001.

nicami nekdanje skupne domovine Sovjetske zveze, s svojo vztrajnostjo pa hote ali nehotе posega v jezikovno avtonomijo uporabnikov v ciljnih jezikih.

V skrajnih primerih so lahko zemljepisna imena tudi eksplozivna. To dokazuje primer otočja vzhodno od Argentine, ki ga Britanci imenujejo Falklandski otoki (Falkland Islands), Argentinci pa želijo tudi v mednarodni rabi uveljaviti ime Malvinski otoki (Islas Malvinas). V zadnjem času se je razplamtel pravcati boj za »pravilno« oziroma »ustrezno« poimenovanje morja med Japonsko in Korejo. V novejšem času ga za zdaj večina sveta pozna kot Japonsko morje, Korejci pa zelo zagnano in sistematično dokazujejo, da bi se moralo imenovati Vzhodno morje, če že ne Korejsko morje.⁷

2. Metodologija zajema podomačenih tujih zemljepisnih imen

Kljub sorazmerno obsežnemu korpusu imen in bogati tradiciji, ki sega skoraj stoletje in pol v preteklost, je tuje imenje v naših starejših atlasih še neobdelano in slabo poznano. Tudi zato je slovenski korpus tujih zemljepisnih imen še vedno nedorečen. Del imen je uveljavljen in splošno uporabljan, del pa se je sčasoma spreminjal in ga posamezni uredniki imenja uporabljajo različno ali sploh ne. Za podrobno osvetlitev tematike je bila opravljena obsežna raziskava,⁸ v kateri so natančno obdelana tovrstna imena v osemnajstih relevantnih virih. Začetki izpričane rabe podomačenih tujih zemljepisnih imen so povzeti po nekaterih jezikoslovnih člankih.^{9, 10}

Pri določanju podomačenega tujega zemljepisnega imena so upoštevani zlasti naslednji kriteriji:

- Upoštevana so samo pisno (tako imenovani eksografi¹¹), ne pa tudi glasovno (tako imenovani eksofoni¹²) podomačena zemljepisna imena: Tako npr. niso vključena imena London, Moskva, Madrid in Argentina, ki se v slovenščini zapisujejo sicer enako kot v izvirnem jeziku, a se precej drugače izgovarjajo.
- Zapis podomačene oblike se mora od originalnega, v primeru nelatinične izvirne pisave v latinico transliteriranega imena razlikovati vsaj v opuščenem diakritičnem ali drugem črkovnem znamenju (npr. Arhangelsk namesto Arhangel'sk, Bogota namesto Bogotá, Plzen namesto Plzeň, Agra namesto Āgra), opuščenem členu (npr. Salvador namesto El Salvador, Rif namesto Ar-Rif/er Rif) ali različen zapisu v vsaj eni črki (npr. Anapurna namesto Annapurna, Dahomej namesto Dahomey, Črna gora namesto Crna Gora – v zadnjem primeru gre tudi za prevod). Večino navedenih pisnih poenostavitve spremljajo tudi glasovne prilagoditve.

⁷ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, str. 8.

⁸ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe. Doktorska disertacija. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2006, 471 strani in priloga.

⁹ Irena Orel: Zemljepisna imena v slovenskem časopisu do srede 19. stoletja. Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – Slovenska zemljepisna imena. Društvo Pleteršnikova domačija Pišce, Slavistično društvo Slovenije, Pišce, 2003, str. 35–49.

¹⁰ Marko Jesenšek: Pisava zemljepisnih imen v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj. Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – Slovenska zemljepisna imena. Društvo Pleteršnikova domačija Pišce, Slavistično društvo Slovenije, Pišce, 2003, str. 50–59.

¹¹ Jarno Raukko: A linguistic classification of exonyms. V: Exonyms and the International Standardisation of Geographical Names. Uredili Peter Jordan, Milan Orožen Adamič in Paul Woodman. Wiener Osteuropa Studien 24. Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Institut, Dunaj, str. 23.

¹² Prav tam, str. 23.

- Vključena so seveda vsa pomensko prevedena zemljepisna imena (npr. Rocky Mountains za Skalno gorovje, Ognjena zemlja za Tierra del Fuego, Rumena reka za Huang He), transkribirana tuja zemljepisna imena (na primer Asunsion za Asunción, Čomolungma za Sagarmatha/Quomolangma Feng/Zhomo Langma/Mount Everest, Kan za Caen, Majorka za Mallorca), originalno večjezična imena, ki se pri nas dosledno uporabljajo le v eni izmed imenskih oblik, pogosto slovanski (a primer Odra za Odra/Oder, Buhara za Buhoro/Buhara, Amur za Amur/Heilong Jiang) in slovenska imena v zamejstvu (npr. Trst za zdajšnje uradno imensko obliko Trieste, Taljment za Tagliamento, Celovec za Klagenfurt, Zila za Gail). Ker zlasti pri starejših virih načela podomačevanja imen niso jasna, saj niso nikjer razložena, je bilo pri vnašanju ustreznih imen v zbirko uporabljeno maksimalistično načelo. Zajeta so torej vsa imena, ki se razlikujejo od zdajšnjih uradnih imen oblik, zapisanih v latinici ali vanjo transliteriranih. Vendar so pisne poenostavitve upoštevane samo v tistih virih, ki že imajo uvedene transliterirane zapise imen z uporabo diakritičnih znamenj in drugih posebnih črk. Ker so vključena tudi slovenska imena v zamejstvu, ki imajo pogosto v imenu še prepoznaven slovenski izvor, ne moremo govoriti o pravih eksonimih, pač pa o pomensko nekoliko širših podomačenih tujih zemljepisnih imenih.¹³

Iz preučeni slovenskih atlasov sveta so bila izpisana vsa podomačena tuja zemljepisna imena. Alonimske dvojnice so obravnavane kot samostojna podomačena tuja zemljepisna imena. Cigale v Atlantu¹⁴ npr. za pogorje Ardeni uporabi zapise Ardene, Ardene Gorovje, Ardenske gore in Ardenski gozd.

Podomačitve se pogosto oklepajo tako imenovanih zgodovinskih zemljepisnih imen, še zlasti v primeru spreminjanja imen ob dekolonizaciji in vzpostavljanju neodvisnih držav. Nova imena so marsikje povsem izpodrinila starejša, npr. Tajska se uporablja namesto Siam, Bocvana namesto Bečuanija, Beira namesto Sofala, Kisangani namesto Stanleyville, pogosto pa so prejšnja imena prevzela eksonimsko funkcijo, še zlasti ob prevzemanju pisno bolj zapletenih imenskih oblik v arabščini, npr. angleških poimenovanj Port Said za Būr Saʿīd, El Obeid za Al Ubayyid, Mosul za Al Mawšil. Na območju Magreba, kjer so z uvedbo izključno arabskega uradnega jezika arabske imenske oblike v atlasih izpodrinile francoske ali pa se pojavljajo skupaj z njimi, so funkcije eksonimov prevzele francoske oblike imen, ki so za zdaj tudi v vsakdanji rabi še vedno žive. Značilni primeri so Casablanca za Ad-Dār-al Bayda, Constantinne za Qacentina, Tamanrasset za Tamenghest in Kairouan za Al Qayrawān. Podobna postaja vloga ruskih imen za pomembnejše geografske pojave in topografske objekte v novonastalih državah na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze, npr. Moldavija za Moldova, Baku za Bakı, Buhara za Buhoro in Karaganda za Qaraghandy.

Ne dosti drugačna je vloga slovanskih poimenovanj za geografske pojave, topografske objekte na danes neslovanskih območjih v Evropi, največ na ozemljih zdajšnjih držav Nemčije, Romunije in Madžarske. Tovrstna imena so najpogostejša v Cigaletovem Atlantu¹⁵, ki je nastal še pred velikimi političnimi spremembami v 20. stoletju. V Nemčiji so značilni primeri Branibor za Brandenburg, Brunšvik za Braunschweig, Devin za Magdeburg, Draždane za Dresden, Ljubek za Lübeck, Moguč za Mainz in Rostoki za Rostock, v Romuniji Belgrad za Alba Iulia, Blaževo za Blaj, Brajlov za Brăila in Jaš za Iași, na Madžarskem pa Berinček za Mezőberény, Kriš za Körös, Miškovec za Miskolc in Novgrad za Nógrád.

¹³ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, str. 50.

¹⁴ Atlant. Slovensko besedilo priredil Matej Cigale. V atlas vezana različica, hranjena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Matica Slovenska, Ljubljana, 1869–1877.

¹⁵ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, str. 50.

Število podomačenih imen se razen zaradi različnih redakcijskih posegov, ki se pogosto preveč zvesto opirajo na rabo eksonimov v originalnih kartografskih predlogah, razlikuje tudi zaradi različno natančne kartografske ponazoritve v posameznih atlasih, ta pa se razlikuje tako v podrobnejši obdelavi določenih delov sveta, zlasti Evrope, in s tem večjem številu zemljevidov, različnih merilih zemljevidov, spreminjanju politične podobe sveta, različnem poznavanju določenih delov sveta v različnih obdobjih, različni gostoti imen glede na šolsko ali splošno rabo ter vključitvi različnih pomenskih tipov imen, saj je npr. šele v sodobnejših atlasih dokaj natančno predstavljen tudi podmorski relief. Pomemben dejavnik je zagotovo tudi razgledanost in izkušenost redaktorjev zemljepisnega imenja.

Slovenska atlasna literatura ima s ponovnim »rojstvom« skoraj povsem pozabljenega Cigaletovega Atlanta¹⁶ že skoraj stoletje in pol dolgo tradicijo. V tem prvem slovenskem atlasu sveta so nakazane mnoge rešitve, skladne s sodobnimi pogledi eksonimizacije. Po njem Slovenci vse do tako imenovanega Medvedovega atlasa¹⁷ skoraj stoletje nismo dobili lastnega atlasa sveta za splošno rabo.

Pri preučevanju rabe podomačenih tujih zemljepisnih imen sta bila ob treh v nadaljevanju podrobneje predstavljenih in še trinajstih šolskih in splošnih atlasih sveta¹⁸ obdelana še Veliki

¹⁶ Atlant, 1869–1877.

¹⁷ Veliki atlas sveta. Uredila Jakob Medved in Borut Ingolič. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1972.

¹⁸ **Šolski atlas** (1959). 8. izdaja. Uredil Zvonimir Dugački, slovensko izdajo uredil Valter Bohinec. Učila, Zagreb, in **Veliki šolski atlas** (1964). 13. izdaja. Uredil Zvonimir Dugački, slovensko izdajo uredil Valter Bohinec. Učila, Zagreb, 36 zemljevidov.

Dve različici atlasa sta uporabljeni zato, ker so v novejši na razpolago bolj podrobni zemljevidi Bližnjega vzhoda, Indije in Indokine, Kitajske, Japonske in Koreje ter Indonezije. Imena iz vseh drugih zemljevidov so zajeta iz starejše različice.

Veliki atlas sveta (1972). Uredila Jakob Medved in Borut Ingolič. Mladinska knjiga, Ljubljana, 62 zemljevidov.

Atlas sveta (1991). Priredba The Times Atlas of the World, Family edition. The Times Books. Strokovni urednik slovenske izdaje Karel Natek. Priprava zemljepisnih imen Matej Gabrovec, Karel Natek in Drago Perko. Cankarjeva založba, Ljubljana, 64 zemljevidov.

Veliki družinski atlas sveta (1992). Priredba Grande Atlante Geografico. Istituto Geografico De Agostini in Mitchell Beazley. Uredili Milan Orožen Adamič, Drago Kladnik in Janko Moder. Slovenski prevodi zemljevidov Drago Kladnik, Jelka Kunaver, Jurij Kunaver, Božidar Lavrič, Franc Lovrenčak, Milan Orožen Adamič in Mirko Pak. DZS. Ljubljana, 73 zemljevidov, in **Veliki atlas sveta** (1996). Priredba Grande Atlante Geografico. Istituto Geografico De Agostini in Mitchell Beazley. Uredili Milan Orožen Adamič, Drago Kladnik, Janko Moder in Drago Perko. Slovenski prevodi zemljevidov Drago Kladnik, Jelka Kunaver, Jurij Kunaver, Božidar Lavrič, Franc Lovrenčak, Milan Orožen Adamič, Mirko Pak in Drago Perko. DZS. Ljubljana, 73 zemljevidov.

Obe različici sta upoštevani zaradi pravilnejšega zapisa ruskih in ukrajinskih imen, nekaterih političnih sprememb in poenotenja imen podmorskega reliefa v novejši izdaji. Če sta za določeno podomačeno tuje zemljepisno ime v obeh atlasih uporabljeni različni obliki, je praviloma upoštevana novejša različica.

Moje prvo čudovito raziskovanje sveta (1997). Prevod My First Amazing World Explorer. Dorling Kindersley. Prevajalci in prireditelji Urša Vogrinc, Peter Berden in Dimitrij Pucer. Računalniška zgoščenka. DZS. Ljubljana.

Geografski atlas za osnovno šolo (1998). Prevod in priredba Alexander Schulatlas založbe Justus Perthes Verlag Gotha GmbH. Zasnova in priprava slovenske izdaje Jerneja Fridl, Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Mimi Urbanc. Priprava zemljepisnih imen v slovenski izdaji Jerneja Fridl, Ida Knez, Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Mimi Urbanc. Geografski inštitut ZRC SAZU, DZS. Ljubljana, 40 zemljevidov.

Atlas sveta 2000 (1997). Priredba Die Welt, Atlas International založbe RV Reise- und Verkehrsverlag. Prevod in priredba besedil ter zemljepisnih imen Karel in Marjeta Natek. Mladinska knjiga, Ljubljana, 122 zemljevidov.

Družinski atlas sveta (2001). Prevod in priredba Dorling Kindersley Reference Atlas of the World. A Dorling Kindersley Book. Uredila Mauro Hrvatin in Drago Perko. Priredba zemljepisnih imen Drago Kladnik. Slovenska knjiga, Ljubljana, 99 zemljevidov.

Geografski atlas sveta za šole (2002). Monde Neuf d. o. o. Uredil in strokovno pregledal Franc Lovrenčak. Tehniška založba Slovenije. Ljubljana, 45 zemljevidov.

Veliki šolski atlas (2003). Prevod in priredba Dorling Kindersley Student Atlas. A Dorling Kindersley Book. Uredili Mauro Hrvatin, Drago Kladnik in Drago Perko. Prevod in priredba zemljepisnih imen Drago Kladnik. Učila. Tržič, 53 zemljevidov.

splošni leksikon¹⁹ in slovarski del Slovenskega pravopisa.²⁰ Iz vseh 18 preučenih virov je bilo v zbirko vključenih 39.883 podomačenih tujih zemljepisnih imen. Upoštevati je treba, da se je pri nadaljnjih obdelavah zaradi pripadnosti nekaterih pojmov več državam, celinam ali pomenskim tipom in potrebnih podvajanj število imen precej povečalo. Tako se je npr. število zapisov po celinah in oceanih povzpelo na 40.546, po državah in morjih na 40.912 ter pri pomenskih tipih imen na 41.547.

Časovni mejnik v tem prispevku obravnavanih podomačenih imen je sredina 20. stoletja, zato so podrobneje predstavljeni in obdelani naslednji do takrat izšli atlasi:

ATLANT (1869–1877). Slovensko besedilo priredil Matej Cigale. V atlas vezana različica je hranjena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Matica Slovenska. Ljubljana, 16 zemljevidov.

ZEMLJEPISNI ATLAS ZA LJUDSKE ŠOLE S SLOVENSKIM UČNIM JEZIKOM (1902). V. pl. Haardt. Slovensko besedilo priredil Fran Orožen. Ed. Hölzel. Dunaj, 14 zemljevidov.

ZEMLJEPISNI ATLAS ZA SREDNJE IN NJIM SORODNE ŠOLE (1941). Urednik Luigi Visintin. Slovensko izdajo priredil Valter Bohinec s sodelovanjem Cirila Bernota, Franceta Planine in Romana Savnika. Istituto Geografico de Agostini. Novara, 56 strani zemljevidov.

Med vsemi osemnajstimi primerjanimi viri je največ, kar 4178 podomačenih tujih zemljepisnih imen prav v Cigaletovem Atlantu (grafikon 1). Zajetna številka je vsaj deloma posledica ne ravno natančnega in poenotenega zapisovanja imen, saj je v tem atlasu kopica alonimov. Še v dveh atlasih je število podomačenih imen večje od 3000, v Šolskem atlasu (Školska knjiga, 1959 in 1964) in Geografskem atlasu sveta za šole (Tehniška založba Slovenije, 2002). Med atlase s precejšnjo stopnjo podomačevanja spadajo še Zemljepisni atlas za srednje in njim sorodne šole (De Agostini, 1941), Veliki družinski atlas sveta (DZS, 1992), Družinski atlas sveta (Slovenska knjiga, 2001), Atlas sveta za osnovne in srednje šole (Mladinska knjiga, 2005), Veliki atlas sveta (DZS, 2005) in Veliki splošni leksikon (DZS, 1997–1998), vsi z več kot 2500 podomačenimi imeni. Orožnov Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskih učnim jezikom (Ed. Hölzel, 1902) je zaradi skromnega obsega med publikacijami z majhnim številom podomačenih imen.

3. Začetki izpričane rabe podomačenih tujih zemljepisnih imen

Praksa podomačevanja zemljepisnih imen prek časopisja ima dolgotrajno tradicijo. Mor-da še najbolj opazne so tovrstne posledice v številnih podomačenih imenih v Libiji, Egiptu, Sudanu in Etiopiji, deželah, kjer so se že pred 2. svetovno vojno, med njo in neposredno po njej dogajali hudi vojaški spopadi, deloma povezani s kolonialističnimi težnjami. Ker so o tem

Priročni atlas sveta (2003). Prevod in priredba Dorling Kindersley Compact World Atlas. A Dorling Kindersley Book. Uredila Barbara Zych. Prevedli Ida Knez Račič, Simona Šušteršič in Uroš Stepišnik. Založba Mladinska knjiga. Ljubljana, 64 zemljevidov.

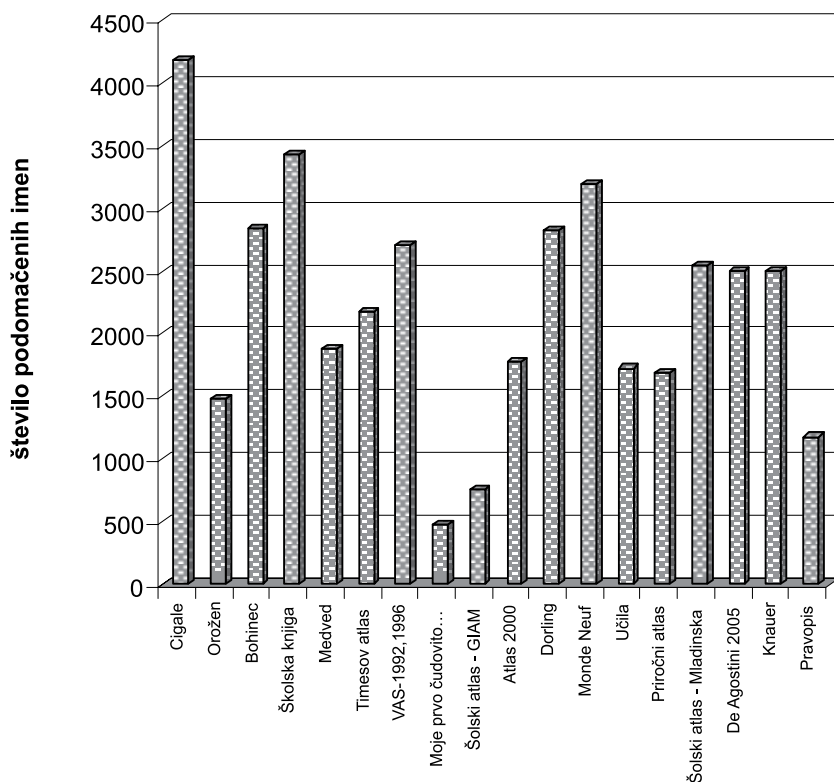
Atlas sveta za osnovne in srednje šole (2005). 4. izdaja. Westermann Schulbuchverlag GmbH. Uredil Karel Natek. Prevod zemljepisnih imen Bibijana Mihevc. Založba Mladinska knjiga. Ljubljana, 96 zemljevidov.

Veliki atlas sveta (2005). Prevod in priredba Atlante della Terra. Istituto Geografico De Agostini. Prevod in priredba Mauro Hrvatini, Drago Kladnik in Drago Perko. Priredba zemljepisnih imen Drago Kladnik. DZS. Ljubljana, 84 zemljevidov.

¹⁹ **Veliki splošni leksikon** (1997–1998). Prevod in priredba Der Knauer – Universallexikon in 15 Bänden. VS Verlagshaus Stuttgart GmbH & Co. Uredila Marija Javornik. Redakcija zemljepisnih imen Nada Colnar, Polona Kostanjevec in Ana Starešinič. DZS. Ljubljana, 5005 strani.

²⁰ **Slovenski pravopis** (2001). Redakcija zemljepisnih imen v slovarskem delu Alenka Gložančev. Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Založba ZRC SAZU. Ljubljana, 1805 strani.

Grafikon 1: Število podomačenih tujih zemljepisnih imen v preučenih atlasih sveta, Velikem splošnem leksikonu in Slovenskem pravopisu

naši časopisi vestno poročali, pri čemer so v večji meri kakor danes prevzemali kolonialna imena, se je v teh državah ohranilo mnogo eksonimov, prevzetih prek angleščine oziroma italijanščine.²¹

Navajanje podomačenih tujih zemljepisnih imen v slovenščini se je močno povečalo z razvojem publicistike in s posredovanjem aktualnih novic na prelomu iz 18. v 19. stoletje. Ob takratnem pomanjkanju pravopisnih pravil o pisanju lastnih imen in še zlasti imen tujega izvora ne preseneča neustaljenost na vseh jezikovnih ravneh, obstoj pisnih različic, citatnost ali (delno) podomačevanje, neenotnost pa se je kazala tudi v pisavi velike začetnice. Oslobojanje od tujejezičnih vplivov in publicističnih zgledov je bilo postopno, variantnost pa je v obdobju prebujanja narodov povečevala tudi povezava s slovanskim svetom ter raznovrstnost virov in piscev.²²

²¹ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, str. 98.

²² Irena Orel: Zemljepisna imena v slovenskem časopisu do srede 19. stoletja, str. 35.

O rabi tujih zemljepisnih imen v malce bolj oddaljeni preteklosti za zdaj ne vemo prav veliko, zato je toliko bolj dragocen prispevek Irene Orel o zemljepisnih imenih v slovenskem časopisju do srede 19. stoletja.²³ V njenem članku je velik del namenjen analizi rabe tujih zemljepisnih imen, zlasti z vidika besedoslovnih lastnosti slovenskega jezika. Številni primeri ob tem razkrivajo, kakšna so bila nekoč ta imena in kako so v obdobju širšega opismenjevanja družbe prodirala v besedišče slovenskega jezika.

Sprva je bila v slovenskem časopisju raba podomačenih tujih zemljepisnih imen še precej neenotna, kar se je odrazilo v številnih imenskih različicah, tako imenovanih dvojnicah. Do srede 19. stoletja so bile besedne dvojnice podomačenih tujih zemljepisnih imen večinoma odvisne od rabe časopisnih virov v različnih jezikih, vendar jih gre pripisati tudi neustaljenosti rabe v slovenščini, zato jih je mogoče najti v istem letniku ali celo v isti številki določenega časopisa.²⁴ Izrazno različni pari so glede na izvor lahko navedeni vzporedno; značilni primeri so Jakin (Ancona), Dubrava ali Ragusa, v Videm ali Udine, v Lipizi (Leipzig), v Lieži (Lüttich), v Velčovesi (Ludmannsdorf), na Danskim (Dänemark), na Erdeljskim (Siebenbürgen), v Cigaletovem časniku Slovenija poleg Erdeljsko tudi Sedmograško.

Zgodovinski jezikovni razvoj podomačevanja tujih zemljepisnih imen v slovenščino skozi eksonimizacijo, prevajanje in transkripcijo razkriva mnoge zanimive podrobnosti, ki pomagajo sodobno podobo marsikaterega podomačenega imena razumeti skozi značilne razvojne faze. Prispevek Irene Orel podomačevanje osvetljuje v luči posameznih jezikovnih ravnin, ob tem pa je izjemna zakladnica arhaično (sem in tja tudi povsem sodobno) podomačenega tujega zemljepisnega imenja, ki za tako oddaljeno preteklost doslej še ni bilo sistematično zajeto. Avtorica je obdelala rabo zemljepisnih imen v Kmetijskih in rokodelskih novicah (1842/43, 1845 in 1846), Lublanskih novizah Jann. Fridr. Egerja (1797), Novicah kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči (1847–1849) ter Sloveniji (1848–1850).

V slovenskem časopisju prve polovice 19. stoletja so tuja zemljepisna imena prevajali ali za nekatere znane, za Slovence pomembne tuje kraje ali pokrajine zapisali že obstoječo slovensko ustreznico. V istem časopisu se lahko pojavljajo tudi v tuji, praviloma nemški izrazni podobi ali pa je (včasih) v oklepaju dodana izvirna citatna ali podomačena oblika oziroma obratno, glede na hrvaški vir ali ilirskega pisca sredi 19. stoletja tudi hrvaška vzporednica. Primeri podomačenih tujih zemljepisnih imen so Dunej/Dunaj/Beč (Dunaj)/Beč, Rim, v Benedkah/v Mletcih (Benedkah), na Lashkem, Moshkovia, Lvov (Lemberg), v Blatogradu (Moosburg), v Carigradu/v Carimgradu, v Dobrovniku (Ragusa), v Koppenhagenu, Frankobrod/Frankfurt/ Frankobrod na Majnu/Frankfurt na Majnu/Frankfurt, v Frankobrodu pri Odri, v Munakovim (München), v Solnimgradu, Zemun (Semlin)/Zemlinu (Zemunu), v Novem Orleansu, Beligrad (Beograd), v Paznu (Pisino), Majland, Vičenca s Šmarno goro (Monte della Madonna), v Švajzi, Sedmograško (Erdeljsko, Siebenbürgen), Niskozemska.

Na pravopisni ravni izstopata nedosledna raba velike in male začetnice ter neenoten zapis obeh sestavin skupaj in narazen pri večbesednih imenih. Neenotnost pri rabi velike začetnice je razvidna tako pri pisavi v enobesednih kot v večbesednih zemljepisnih imenih. Enobesedna zemljepisna imena so praviloma pisana z veliko začetnico, prihaja pa tudi do odstopanj, ki so lahko tiskarske napake, saj v posameznih časopisih najdemo dvojnice, npr. v Englandu/v englandu, v Kini, vendar na francoskim. Zadrega se pojavlja zlasti pri rabi začetnice v drugi sestavini večbesednega imena, kjer se nakazuje norma pisanja z veliko začetnico, so pa tudi izjeme: Nos dobriga vupanja/Glava dobriga vupanja, beneshko morje/Beneshko morje, v Pod-

²³ Irena Orel: Zemljepisna imena v slovenskem časopisju do srede 19. stoletja. Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – Slovenska zemljepisna imena. Društvo Pleteršnikova domačija Pišce, Slavistično društvo Slovenije, Pišce, 2003, str. 35–49.

²⁴ Prav tam, str. 47.

junski Dolini/v Podjunski dolini, polnozhna Amerika, v sgornji Avstriji, Združene države v severni Ameriki, v Severni Ameriki, celo v amerikanskih združenih državah, toda v Bakonjsko hosto, Češka dežela, v Severni Ameriki, na Zvetlizhni Potok (Rosenbach).

Večbesedna tuja naselbinska imena so redka, ker se v tujih jezikih veliko zemljepisnih imen, ki so bila v slovenščini večbesedna, piše skupaj kot zloženke. Zapisana so bila v izvirni obliki ali pa jih je zapisovalec prevedel, npr. Vera Cruz, Palma novo, v Karlovim mestu na Nemškem, v Zlatnem Pragu, iz Velikiga Bečkereka.

Pri zapisovanju tujih zemljepisnih imen so se pisci že takrat srečevali z dilemo, ali imena pustiti v izvirni obliki ali jih izrazno prilagoditi slovenskemu jeziku ali jih prevajati. Zanimivo je, da sem in tja najdemo prevedena tudi povsem neznana zemljepisna imena s konkretnim pomenom, vendar so ob njih praviloma navedeni izvirniki. Značilni primeri so:²⁵ »do Golobje reke, po indijansko Omini Šibi, is Kriviga drevesa, katero mesto se po francosko Arbreroche imenuje, v Jožefovo dolino«.

Za starejšo publicistiko je značilno ohranjanje izvorne pisne podobe, za mlajšo pa fonološka prilagoditev slovenščini v izgovoru in pisavi. Tuje ime so popolnoma ali delno pisno podomahili, to je zapisali po slovenski izreki; pri nekaterih imenih se pojavljajo tudi nepodomačene dvojnice v izvirnem zapisu. Značilni primeri so Bolonja, Brisel, Filadelfia, Kadix, Kanterburi, Keln, Majnz, Diseldorf, Virtemberg, Shvajz, Korsika/otoka Corsike, Savoja, Rajna, okoli Dishona, Išel, iz Kiodže, v Florenci/Firenci, per Lajpzigu, v Lieži, Linc, v Mizori/Missouri, per Pocdamu, v Salzburgu/Salcburgu/Solcburgu/v Solnimgradu, iz Insbruka/Inšpruka, pri Bruku na Lajti, v Štambulu, per Vaterlovi v Niederlandu, v Virceburgu, v Irlandu.

Imena celin, dežel in držav imajo obrazilo -ija največkrat zapisano kot latinski -ia, vendar ne dosledno; -j- nastopa v sklonskih oblikah občasno, praviloma pa pogosteje v mlajših zapisih. Primeri: India, v Indii/v Indiji, Turzhia, v Turčii, Nemzhia, Prusia/Prusija, Serbia, v Serbii, v Galizii, v Aziji, med Asijo in Ameriko, Moldavia in Valahija, v Moldavii, v Valahii.

Pri navajanju istih zemljepisnih imen tudi v enem časopisu naletimo na različne zapise. Morda je prvak v variantnih zapisih češko mesto Olomouc, ki je zapisano kot Olomovec, Golomovec, Olimüz, v mestu Olomuc, v Holomucu, v Oljmizu. Tu so še primeri Horvaško/na Hrovaškim/Horvatskim/u Horvatskeji, Estrajh/Austriansko/Avstrija, Angleško/Engleško, Berolin/Berlin.

Večina večbesednih imen je zapisanih tako, kot bi jih pisali danes, pojavljajo pa se tudi dvojnice, ko je večbesedno ime pisano skupaj in pojmovano kot zloženka ali sklop s sklanjanjem zadnje sestavine ali celo obeh sestavin: u Novim Sadu (Neusatz)/v Novimsadi, Črna gora/Černogora, v Črni gori/v Černogori, Banjaluko/Banja-Luka. Dve združeni zemljepisni enoti sta zapisani z vezajem ali skupaj kot sklop, redko s priredno zvezo, npr.: Buda in Pešt, v Buda-Pešt, iz Bude in Pešta. Posamezen sklop nastopa tudi samostojno: s Peštam, v Pestu/Peštu, pa tudi že sklopljeno: Budapešt, v Budapešti.

Glasovne posebnosti pri tujih zemljepisnih imenih izhajajo iz posebnosti tujejezične izreke in njene prilagoditve v slovenščini. Tuja zemljepisna imena so zapisana citatno, to je v izvirni podobi, ali pa so pisno in izgovorno prilagojena slovenščini, tako da so tuji fonemi nadomeščeni z domačimi in ustrezno zapisani z znaki slovenskega črkopisa. Viden je vpliv nemških poimenovanj in izgovora. Primeri citatnega zapisa so Boccheto, Brescia, Isle de France, v Grafensteinu. Imena so glasovno in pisno prilagojena slovenski pisavi in izreki z opuščanjem tujih črk y, x, q in njihovo zamenjavo z i, ks in k, z nadomeščanjem c-ja s k, gn z nj, ou z u, s z z ipd., spreminjanjem nemškega ei v aj, angleškega ch v š ali č. Primeri tako podomačenih imen so Bolonja, v Bolonji, Treviza, Vazeze, v Pistoji, v Vičenci, Rajna, per Lajpcigu v Saksonii, Nirnberg, na mishiganskim jeseru, na Michiganskim v Ameriki.

²⁵ Prav tam, str. 48.

Glasovna podoba poslovenjenih znanih tujih zemljepisnih imen se je spreminjala tudi zaradi spremembe osrednje jezikovne norme, ki je odpravila nekatere predvsem gorenjske narečne prvine iz prve polovice 19. stoletja v prid etimološki fonološki podobi, ki se sklada z današnjo, pa tudi zaradi različne stopnje narečnosti, npr. Dunej v Dunaj, Benedke v Benetke, Zelovec v Celjovec in Celovec. Vodnik v Lublanskih novizah pri tujih zemljepisnih imenih občasno v oklepaju navaja tudi izgovor, npr. Miquelon (Mikelon), Saint Pierre (Sent Pier), Toulon (Tulón).

Na oblikoslovni ravnini prihaja do razlik v spolu, številu, končniških sklonskih morfemih in sklanjatvi. Številčnejše so zlasti posebnosti v spolu in sklanjatvi večbesednih zemljepisnih imen. Pri naselbinskih imenih so morda po tujejezični izrazni podobi moškega spola krajevna imena Bukarest, v Pragu poleg ženskega v Pragi, Varsov in Varšava, tako v ednini kot množini pa Poznan/iz Poznana in Poznane/v Poznanih. Pri nekaterih naselbinskih imenih je opazna nesklonljivost, npr. is Nantes, is Tripoli. Več težav je bilo tudi pri sklanjanju večbesednih imen, denimo v Novimsadu in Novisada, v Carimgradu.

Ker so imena držav in pokrajin obravnavana v mestniku kot izpridevniški samostalniki, npr. na Češkem, na francoskem, na Milanskem, na Niedelandskem, na Saksonskem, na Škvajzerskem, na Koroškem, se poleg ženskih oblik imenovalnika (npr. Češka, Švajcarska, Koroška, tudi Laška, Nemška, Ogerska, Serbska, Turška, Greška/Gerška; pri tem gre pogosto tudi za izpustitev občnoimenske sestavine dežela) uveljavljajo oblike srednjega spola (npr. Laško, Nemško, Rusko, Koroško, Erdeljsko/Sedmograško).

Naj kot zanimivost navedem še nekaj primerov zapisov podomačenih tujih zemljepisnih imen iz prekmurskega časopisa Prijatelj²⁶, ki je izhajal med letoma 1875 in 1879; urejal ga je Imre Agustič. Od leta 1877 je bil tiskan v gajici. V njem sicer prevladujejo zapisi slovenskih in madžarskih zemljepisnih imen, med tujimi zemljepisnimi imeni pa jih je največ iz jugovzhodne Evrope in slovanskega okolja.

Tako so se npr. v njem pojavila imena Becs za Wien (vendar dosledno Dünaj za Donava), Belgrad za Beograd, Grádec za Graz, Rim za Roma, Trszt za Trieste, Peterburg za Sankt-Peterburg. Tuja naselbinska imena so dosledno slovenjena, če so iz neogrškega prostora, npr. Cárigrád, Celovec, Karlovec, Pári'z in Párisi (v Párisi), Po'zon (Bratislava), Reka, Sziszek. Pojavljajo se tudi fonetično zapisana nemška zemljepisna imena Salcburg, Linc. Agustič je rad navajal in razlagal dvojnice za naselbinska imena, kar je lepo razvidno iz naslednjega primera:²⁷ »Törka glávni város Cárigrád, po törskom jeziki Stambul, po vogrskom Konstantinápoly, je klüics Europe i A'zije.« Za ogrski neslovenski prostor so sicer zapisana izvirna madžarska poimenovanja, ki pa so lahko tudi slovenjena, npr. Debrecen varoš, Keseg varaš, Somboteo, v-Szomboteo, vu Szomboteli. Poleg reke Dünaj so podomačeno zapisane še Szajna (Seine), Tisza voda, Raba, Múra, Drava.

Pod vplivom osrednjeslovenske norme je Agustič pri zapisovanju zemljepisnih imen v prekmurski publicistični jezik uvedel tudi samostalnik dr'zava, npr. v zvezi törška dr'zava, sicer pa je v prekmurskem jeziku znana le poknjižena madžarska izposojenka ország.²⁸ Pri tem je veljalo pravilo, da so imenovalniške in predložne besedne zveze pisane skupaj, npr. Angluškiorság, Francuskiorság, Nemszkiorság, Talianskiorság, Ruszkiorság, Szrbszkiorság, Törzskiorság, za Francuszkiorság, na Vogrzskiorság, narazen pa prilastkova raba, npr. Nemskoga orszaga cesar. Kaže se tudi želja po približevanju enotni slovenski pravopisni normi, zato se npr. Angluškiorság začenja nadomeščati v Angleškem kralestvom. Ko se

²⁶ Marko Jesenšek: Pisava zemljepisnih imen v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj. Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – Slovenska zemljepisna imena. Društvo Pleteršnikova domačija Pišcece, Slavistično društvo Slovenije, Pišcece, 2003, str. 50–59.

²⁷ Prav tam, str. 52.

²⁸ Prav tam, str. 54.

pridevnik sprevrača v samostalnik iz besedne zveze, kjer je prvotno še prisotna odnosnica ország, je značilna tvornost priponskega obrazila -sko, npr. Nemskiorszáag > Nemško, pozneje pa prevlada dvojnični zapis z nenaglašeni sklonili, npr. Francuszkiorszáag > Francuško > Francoska, Spanyolszkiorszáag > Španyolsko > Španjska. Za poimenovanja držav in celin je dobro uveljavljeno tudi imenovalniško obrazilo -ia, npr. Aeththiopia, Albania, Azia, Dania, India, ki ga začne po uvedbi gajice dosledno nadomeščati obrazilo -ija, npr. Australija, Bolgarija, Indija, Portugalija, Rusija.

4. Prispevek starejših slovenskih geografov k zemljepisnemu imenoslovju

V predrevolucionarnem obdobju 19. stoletja so se tudi slovenski geografski izobraženci²⁹ posluževali v glavnem nemškega jezika. Preozke razmere v domači deželi, kjer ni bilo čutiti skoraj nobene potrebe po rabi njihovih dosežkov, so slovenske izobražence usmerjale v glavnem na Dunaj in v Prago, kjer so lahko, večinoma v službi širše domovine, udejanili svoje potencialne in zadovoljili ustvarjalni nemir.

Na nek način zapoznili predstavnik tega obdobja je bil Blaž Kocen, vrhunski avstrijski kartograf, ki mu je v obdobju uveljavljanja šlo v prid dejstvo, da se nemška kartografija ni kaj dosti zanimala za območje Avstrijskega cesarstva. Njegov šolski atlas je doživel več deset ponatisov, ni pa doživel nobene slovenske izdaje, pač pa več hrvaških.³⁰ Med številnimi drugimi Kocenovimi zemljevidi ni nobenega slovenskega, vendar je z vidika slovenske toponimike pomemben leta 1863 izdan zemljevid alpskih dežel, na katerem je vrisana slovenska narodnostna meja, v spodnjem desnem kotu pa je dodan tudi seznam slovenskih krajevnih imen, ne pa tudi npr. čeških in poljskih.³¹

Prelomno leto 1848 je prebudilo in okrepilo zavest evropskih narodov, tudi slovenskega, zato so se začeli pojavljati do tedaj nepredstavljivi kartografski izdelki in strokovne knjige, ki so podrobno prikazovali in opisovali narodna območja posameznih narodov. Ustanavljati so se začela društva in strokovne organizacije, ki so si organizirano prizadevala za uveljavljanje narodnih jezikov. Osrednjo vlogo na Slovenskem je imela Matica Slovenska, zdajšnja Slovenska matica.

Pri prostorski predstavitvi s Slovenci poseljenega ozemlja je levji delež opravil sicer kočevski Nemec Peter Kozler, po osnovni izobrazbi pravnik, ki se je z geografijo in kartografijo seznanil ob izpopolnjevanjih v Italiji.³² Bil je soustanovitelj Slovenskega zbora Slovenije, društva, ki si je zadalo za cilj, da se vse pokrajine, kjer žive Slovenci, združijo v upravno enoto Zedinjeno Slovenijo, pri čemer se je porodila tudi potreba po kartografski predstavitvi tega ozemlja.

Zato je Kozler že leta 1848 zbiral slovenska krajevna imena. Glede na predvideno merilo zemljevida približno 1 : 600.000 jih je bilo potrebno zbrati okrog 5000; edini pripomoček je bil Freyerjev zemljevid v merilu 1 : 113.500 (1844–1846), ki pa je zajemal le Kranjsko. Deli Kozlerjevega zemljevida so bili gotovi še istega leta, povsem končanega³³ pa je leta 1854 sodno zaplenila Bachova birokracija, saj se je »silno vstrašila, ko je na zemljevidu opazila, da

²⁹ Seveda ne moremo govoriti o »čistih« geografi, ampak so delovali bolj v smislu polihistorjev, največkrat v kombinaciji z teološko, pravno in zgodovinsko izobrazbo.

³⁰ Kozennov geografski atlas za srednje škole. Uredili Hinko Hranilović, Josip Modestin, Milan Šenoa, Franz Heiderich in Wilhelm Smidt. Knjižara kraljevog sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1922.

³¹ Valter Bohinec: Razvoj geografije v Slovencih. Geografski vestnik 1–1. Geografsko društvo v Ljubljani. Ljubljana, 1925, str. 8.

³² Prav tam, str. 10.

³³ Peter Kozler: Zemljevid Slovenske dežele in pokrajin. Dunaj, 1853.

je slovenskega naroda toliko po svetu, in ko je videla, da je Kozler meje zaželenene, zedinjene Slovenije tako daleč na Koroško, v Istro in celo na Ogersko potegnil.«³⁴ Dovoljenje za novo izdajo je prišlo šele leta 1861, izšel pa je še v dveh izdajah, leta 1864 in 1871, ki pa nista bistveno spremenjeni. Fran Orožen³⁵ je bil sicer kritičen do njegove preobloženosti s krajevnimi imeni ter nejasne izrisanosti vodovja in redkih drugih oznak, vendar so te pomanjkljivosti ob primerjavi z vsebinsko sporočilnostjo tako rekoč zanemarljive. Po podatkih informatorjev so slovenska in poslovenjena imena zapisana tudi za številne kraje zunaj slovenske narodnostne meje, označene s črtkano linijo.³⁶ Kot dopolnilo zemljevida je Kozler napisal Kratek slovenski zemljopis³⁷, ki mu je dodal slovenski in nemški imenik naselij.

Podomačena tuja zemljepisna imena v slovenščini so se začela pojavljati v učbenikih v prvi polovici 19. stoletja. Prvi jih je v večjem številu in sistematično predstavil Janez Jesenko, ki je v svojem učbeniku³⁸ najprej navedel slovenska imena celin (Evropa, Azija, Afrika, Avstralija in Amerika) in glavnih svetovnih morij (Veliko morje, Atlantsko morje, Indijsko morje, Južno ledeno morje in Severno ledeno morje). V nadaljevanju je pri posameznih celinah navedel imena glavnih polotokov, rtov in njihovih držav oziroma najbolj znanih pokrajin, medtem ko je pri svetovnih morjih sistematično navedel njihova robna morja in večje zalive.

Jesenko v petem poglavju tretjega oddelka navaja tudi glavne otoke v »velikih« morjih, v šestem pa »nar znamenitejš« prelive. V nadaljevanju po celinah navede glavna jezera in reke, gorovja, pomembnejše vrhove, večja nižavja. Opisi gorovij in nižavij so sicer skopi, a že zasnovani regionalnogeografsko. Pomembnejša svetovna jezera, reke, vrhovi in ognjeniki so navedeni tudi v preglednicah na koncu četrtega oddelka. Šesti oddelek, ki sestavlja drugi del knjige, je imenovan Deržavni zemljepis. V njem so razmeroma natančni regionalnogeografski opisi devetnajstih dežel Avstrijskega cesarstva s podrobnim navajanjem številnih zemljepisnih imen. Druge države in kolonije so obdelane le faktografsko, z navajanjem imen, ponekod njihovih prebivalcev ter glavnih in morebitnih drugih pomembnejših mest. Kjer so imena zapisana originalno, je v oklepaju navedena izgovorjava. Mesta in večji kraji na Avstrijskem so navedeni tudi v tabeli na straneh 99–101, na strani 102 so v tabeli zapisana večja »evropejska« mesta, na strani 104 pa »največa mesta na drugih zemljinah«.

O Jesenkovem izrednem čutu za izrazoslovje in imenoslovje, izdal je tudi temeljna učbenika Občni zemljepis³⁹ in Prirodoznanstveni zemljepis⁴⁰, je že v prvi številki Geografskega vestnika pisal Valter Bohinec:⁴¹ »Metodično so te knjige pomenjale mnogo, ker so uvajale novejšje metode tudi v naše šole in s tem vzpostavljale zvezo z vodilnimi geografskimi strujami v drugih narodih, vidik, ki ga je poznejša geografija pri nas žal zelo zapostavljala. Nič manjša pa ni njih važnost v narodnem oziru, ker naj bi, kakor piše Jesenko sam, dokazovale tujemu svetu, da svojo mladino lahko poučujemo v domačem, materinem jeziku.«

Jesenkov nabor več sto zemljepisnih imen je bil gotovo pomemben zgled Mateju Cigaletu pri pripravi Atlanta, čeprav je Cigale nekatere Jesenkove navedbe v časopisnih polemikah,

³⁴ Fran Levec; povzeto po Valter Bohinec: Razvoj geografije v Slovencih, str. 12.

³⁵ Fran Orožen: Nekoliko o zemljevidih slovenskih pokrajin v prejšnjem in sedanjem času. Zbornik znanstvenih in poučnih spisov III. Slovenska matica, Ljubljana, 1901, str. 23–51.

³⁶ Igor Longyka: Prikazi slovenskega ozemlja. V: Ilustrirana zgodovina Slovencev. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1999, str. 481.

³⁷ Peter Kozler: Kratek slovenski zemljopis in pregled politične in pravosodne razdelitve ilirskega kraljestva in štajerskega vojvodstva s pridanim slovenskim in nemškim imenikom mest, trgov, krajev i.t.d. Dunaj, 1854.

³⁸ Janez Jesenko: Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke. Samozaložba, Gorica, 1865.

³⁹ Janez Jesenko: Občni zemljepis. Samozaložba, Ljubljana, 1873.

⁴⁰ Janez Jesenko: Prirodoznanski zemljepis. Matica Slovenska, Ljubljana, 1874.

⁴¹ Valter Bohinec: Razvoj geografije v Slovencih, str. 14.

gotovo tudi zaradi medsebojnega rivalstva, ostro kritiziral. Kritičen je bil zlasti do njegovih občnoimenskih izrazov, medtem ko na zemljepisna imena ni imel večjih pripomb.⁴²

Eden od najpomembnejših dosežkov tega prvega slovenskega atlasa sveta je uporaba slovenskih zemljepisnih imen na zemljevidih, saj je Cigale podomačil več kot 4000 tujih zemljepisnih imen. Kljub izrednemu pomenu za razvoj slovenskega jezika pa Atlant pozneje ni doživel ustreznega odziva. Še več, Bohinec⁴³ je v prvi številki Geografskega vestnika zapisal, da je Cigale videl v Atlantu le filološki problem, pri čemer naj bi bili točna predstavitev krajevnih imen in dodana kratka terminologija njegova edina dobra stran, ki pa za geografijo »ne znači nobenega napredka«, saj je geofizikalna plat popolnoma zanemarjena. Atlant naj bi bil problematičen tudi metodološko, ker so nekateri zemljevidi brez navedenega merila, pa tudi sicer naj bi imeli tako različna merila, da je njihovo medsebojno primerjanje nemogoče. Vendar so takšni prikazi še vedno povsem vsakdanji tudi v mnogih sodobnih atlasih!

Pozneje je Cigaletov Atlant utonil v skoraj popolno pozabo, o čemer priča tudi zapis v Geografskem obzorniku izpod peresa Jakoba Medveda, ki se je prvi lotil analize, kdaj in od kod so se pojavljala podomačena tuja zemljepisna imena in na kakšen način so se podomačevala. Zapisal je: »Za ta namen sem pregledal vse geografske atlase, o katerih sem predvideval da so lahko vplivali na »podomačenje« tujih geografskih imen.«⁴⁴ Kljub podrobnemu navajanju uporabljenih virov Atlanta ni med njimi; več o njem je zapisanega v nadaljevanju disertacije.

Kar nekaj časa je minilo do izida naslednjega atlasa sveta v slovenskem jeziku.⁴⁵ Redakcije imen v Haardtovem atlasu in na Haardtovem stenskem zemljevidu Avstro-Ogrske se je najprej lotil primorski geograf in zgodovinar Simon Rutar, vendar pristojno ministrstvo njegovih del iz leta 1896 ni odobrilo zaradi fonetičnega zapisa zemljepisnih imen. Ker Rutar tega ni želel popraviti, sta atlas in stenski zemljevid čez nekaj let izšla v dodatni predelavi Frana Orožna. Podobno kot v nemškem originalu sta tako Rutar kot Orožen izvedla temeljito slovenjenje imen gorovij, rek, zalivov, morij, otokov, polotokov, rtov, jezer itd. »Verjetno je bilo na tej stopnji razvoja slovenske kulture in slovenskega naroda potrebno dokazati, da imamo tudi Slovenci lastna zemljepisna imena in zemljepisne izraze.« To je zapisal Medved⁴⁶, ki je bil pristaš spoštovanja zapisovanja originalnega, izvirnega imenja, ob tej trditvi pa je spregledal, da sta se oba, tako Rutar kot Orožen, zagotovo oprla na bogato Cigaletovo imensko izročilo.

Orožen je poleg stenskih zemljevidov Zemljinih polobel, Evrope, Avstro-Ogrske in Palestine priredil tudi zemljevida Kranjske in Primorske v merilu 1 : 130.000. Očitni so mu, da je na stenski zemljevid Kranjske po nepotrebnem uvedel nekatera »papirnata« zemljepisna imena, ki niso izhajala iz ljudske govorice. Kljub takšnim očitkom je ta zemljevid znova izšel leta 1925, ko ga je nekoliko vsebinsko priredil in novim političnim razmeram po 1. svetovni vojni prilagodil Karl Capuder. Orožno delo je tudi prvi globus Zemlje s slovenskim besedilom v merilu 1 : 50.000.000.⁴⁷

⁴² Drago Kladnik: Zemljepisna imena v Atlantu in njihov pomen za sodobno imenoslovje. V: Atlant. Faksimilirana izdaja. Uredili Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Mimi Urbanc. Založba ZRC SAZU, Ljubljana, 2005, str. 14.

⁴³ Valter Bohinec: Razvoj geografije v Slovencih, str. 13.

⁴⁴ Jakob Medved: O načelih za pisavo tujih geografskih imen. Geografski obzornik 16–2. Geografsko društvo Slovenije, Ljubljana, 1969, str. 14 in 15.

⁴⁵ Simon Rutar, Fran Orožen: Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom. Ed. Hölzel, Dunaj, 1899.

⁴⁶ Jakob Medved: O načelih za pisavo tujih geografskih imen, str. 17.

⁴⁷ Valter Bohinec: Razvoj geografije v Slovencih, str. 17.

V naslednjih dveh ponatisih atlasa^{48, 49}, namenjenega ljudskim šolam s slovenskim jezikom na Koroškem in Štajerskem, je Orožen še bolj jasno izoblikoval kriterije za pisavo tujih imen. V podomačeni obliki piše v glavnem vsa zemljepisna imena, ki jih prevajajo tudi Nemci, medtem ko je večina drugih zemljepisnih imen praviloma zapisana v izvorni obliki.

Proti koncu 19. stoletja je želela Matica Slovenska zbirko Slovenska zemlja izpopolniti z velikim zemljevidom slovenskega narodnega ozemlja, zato je začela že leta 1876 organizirano zbirati slovenska krajevna imena, kar se je raztegnilo na več desetletij.⁵⁰ V zvezi s tem je Bohinec⁵¹ zapisal: »*Obširne studije, ki so jih naši filologi od Miklošiča sem posvečali krajevnim imenom, so tvorile dobro podlago za to kartografsko delo; za Miklošičem so se s toponomastiko bavili zlasti Karol Štrekelj, Luka Pintar in Maks Pleteršnik – geografi pričakujemo že željno ureditev in izdajo tozadevne Pleteršnikove zbirke.*«

Zbirko slovenskih zemljepisnih imen sta imela v mislih zemljepisni in jezikovni krog; zdi se, da sta se njuni zamisli prepletali.⁵² Predlog za zbiranje imen je bil sprožen in oživiljen večkrat. Prvič ga je sprožil Pleteršnik na seji književnega odseka Matice Slovenske junija 1876. Predloženo je bilo, naj bi se zbirala »*krajevna imena za popolni geografski imenik*«, v zvezi s tem pa naj bi se Matičin odbor obrnil »*do izobraženih domoljubov po deželi s prošnjo, naj bi vsak v svojem kraju nabiral domača krajna imena (imena vasi, rek, gora, hribov itd.)*«.« Julija istega leta je Pleteršnik odboru Slovenske matice predlagal, naj se zbirajo »*geografska imena (krajev, gora, rek, ipd.) slovenskih dežel*«. ⁵³

V odsek za pripravo zemljevida je bil Pleteršnik, ki je vodil krajevisni odsek (v njem sta sodelovala tudi Fran Orožen in Simon Rutar), pritegnjen leta 1907, v tretji fazi zbiranja imen. Ob pripravljanju zemljevida so organizirali posebno mrežo informatorjev na terenu, na katere so se sestavljavci zemljevida obračali z dodatnimi poizvedbami pri nezanesljivih ali kakor koli spornih oblikah imen. Po oddaji zemljevida v tisk leta 1910 zemljevidni odsek (vodil ga je Fran Orožen; v njem je sodeloval tudi Simon Rutar) ni bil več potreben, zato sta se oba odseka združila v zemljepisnega s krajevisnim referatom.⁵⁴ Odločilno vlogo pri normiranju imenskih oblik po zgodovinsko-etimološkem načelu je imel očitno Pleteršnik. Zaradi strokovnih razhajanj, tehničnih in denarnih težav, izbruha 1. svetovne vojne, ukinitve Slovenske matice ipd.⁵⁵ je zemljevid v štirih listih z merilom 1: 200.000 izšel šele leta 1921. Zaradi neprimerne podlage in preobremenjenosti z imeni je bil žal razmeroma slabo pregleden.⁵⁶ Leto pozneje je izšla še spremljevalna Svetličičeva knjižica *Kazalo krajev na Zemljevidu slovenskega ozemlja*.⁵⁷

Leta med svetovnima vojnama so bila obdobje znanstvenega razcveta slovenske geografije, ki je svoje poslanstvo v znatni meri opravljala skupaj s strokama drugih dveh glavnih narodov Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, poznejše Jugoslavije. Prevladovala so analitične študije, oprte na takrat še skromne podatkovne baze, zato je šlo ogromno energije za zbira-

⁴⁸ Fran Orožen: Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom. Ed. Hölzel, Dunaj, 1902.

⁴⁹ Fran Orožen: Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom. Ed. Hölzel, Dunaj, 1909.

⁵⁰ Silvo Kranjec: Slovenska matica 1864–1964: Geografija. Zbornik razprav in člankov uredil France Bernik. Slovenska matica, Ljubljana, 1964, str. 195–219.

⁵¹ Valter Bohinec: Razvoj geografije v Slovencih, str. 17.

⁵² Alenka Šivic-Dular: Pleteršnikova zbirka zemljepisnih imen pri Slovenski matici. Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – Slovenska zemljepisna imena. Društvo Pleteršnikova domačija Pišce, Slavistično društvo Slovenije, Pišce, 2003, str. 25.

⁵³ Alenka Šivic-Dular: Slovenska matica in akcija za zbiranje zemljepisnih imen. XXV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj. Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana, 1989, str. 85.

⁵⁴ Prav tam, str. 88.

⁵⁵ Alenka Šivic-Dular: Pleteršnikova zbirka zemljepisnih imen pri Slovenski matici, str. 27.

⁵⁶ Valter Bohinec: Razvoj geografije v Slovencih, str. 17 in 18.

⁵⁷ Alenka Šivic-Dular: Slovenska matica in akcija za zbiranje zemljepisnih imen, str. 89.

nje dodatnega gradiva, med geografi torej za poglobljeno terensko delo. Posamezniki so se usmerjali v poglobljeno proučevanje nekaterih geografskih disciplin, pa vendar se je že takrat uveljavil tudi sintetični pristop, ki je kulminacijo dosegel v monografskem opisu Slovenije.⁵⁸ Že po 2. svetovni vojni so mu sledili še podrobni regionalnogeografski opisi posameznih delov Slovenije⁵⁹, v katerih je ogromno imenskega gradiva.

Anton Melik se je že zgodaj srečal s problematiko zemljepisnih imen, ko je zapisal:⁶⁰ *»... da vlada pri nas v pisavi krajevnih imen precejšen nered in živo se čuti potreba po enotnih pravilih, ki bi postala osnova za praktično rabo.«* Morda je prvi, ki je sistemsko opozoril na težave pri zapisovanju tujih krajevnih imen, ki naj bi se pojavile po 1. svetovni vojni. Zaradi prevladujoče prakse, da se je v domačem okolju dosledno uporabljalo samo domača zemljepisna imena, se je ob upoštevanju recipročnosti tudi za tuje kraje začelo uporabljati samo imena iz tamkajšnjih jezikov, npr. Wien in Graz za Dunaj in Gradec. V zvezi s tem je zapisal: *»Samo po sebi je umljivo, da moramo sprejeti vsa nacionalna imena, ki so se vpeljala drugod, ako hočemo opravičeno zahtevati, da se v inozemstvu vpotrebjavajo naša za naše kraje, ki so doslej v svetu znana pod tujimi, nemškimi, italijanskimi, madžarskimi in turškimi imeni.«*⁶¹ Takšen pogled je geografe, sem in tja celo travmatično, spremljal skoraj skozi celotno 20. stoletje. Melik se pozneje s to tematiko ni več podrobneje ukvarjal.

V tem svojem sicer kratkem prispevku je med drugim zapisal tudi: *»Vendar moramo pri tujih krajih razlikovati dve vrsti. Prvič so imena, ki so že zgodaj postala last naše govorice, tako da so se v našem govoru več ali manj preoblikovala in spadajo še danes v inventar živega ljudskega jezika. Taka imena so na pr. Dunaj, Gradec, Rim, Benetke, zraven bi dodal še Prago, Pariz i. t. d. Ta imena moramo tudi znanprej pisati v slovenski obliki. Ne štejem pa zraven imen, ki so jih v dobi narodnega preporoda uvedli s tem, da so prevedli ali nekoliko slavizirali tuja imena, kakor n. pr. Inomost za Innsbruck, Monakovo za München, Solnograd za Salzburg i. t. d. Ta imena niso prešla v narodno govorico, odnosno niso izšla iz nje; sodim, da jih moramo kot umetne tvorbe zavreči ter pisati le Innsbruck, München, Salzburg i. t. d. Slično ni nikakega vzroka, pisati stara imena Pad, Rodan, marveč edinole Po, Rhône i. t. d. Vsa ta imena spadajo tedaj v drugo vrsto, to je v ono, ki jih gre pisati dosledno v jeziku tamkajšnjega prebivalstva.«*⁶²

Te razmeroma okorne besede vendarle pomenijo prvo namensko razmišljanje o rabi zemljepisnih imen, še zlasti ker je Melik svoje poglede oprl na izhodišča Centralne komisije za znanstveno deželopisje Nemčije, ki je postavila splošna pravila za ohranitev nemških krajevnih imen, predvsem tistih na obmejnih območjih. V teh smernicah je že mogoče čutiti pridih nemškega nacionalnega socializma, vendar se Melik takrat tega še ni mogel zavedati. Poleg smernic omenja tudi načrte Centralne komisije v zvezi z izdajo seznama nemških krajevnih imen, ki so posebno ogrožena. Nemška prizadevanja je takole pokomentiral: *»Iz navedenih smernic se razvidi, da mislijo nemški geografi vztrajati pri starih imenih v predelih, kjer so nekdaj gospodovali Nemci. Ta poskus se pač ne bo mogel posrečiti glede manjših krajev, kakor hitro bo moral delati geograf in sploh vsakdo z novimi topografskimi kartami, kjer bodo samo narodna imena.«*⁶³

⁵⁸ Anton Melik: Slovenija: geografski opis. Slovenska matica, Ljubljana, 1935.

⁵⁹ Anton Melik: Slovenski alpski svet. Slovenija 1. Slovenska matica, Ljubljana, 1954.

Anton Melik: Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Slovenija 2. Slovenska matica, Ljubljana, 1957.

Anton Melik: Posavska Slovenija. Slovenija 3. Slovenska matica, Ljubljana, 1959.

Anton Melik: Slovensko primorje. Slovenija 4. Slovenska matica, Ljubljana, 1960.

⁶⁰ Anton Melik: Pisava krajevnih imen. Geografski vestnik 4. Geografsko društvo v Ljubljani, Ljubljana, 1928, str. 129.

⁶¹ Prav tam.

⁶² Prav tam, str. 129 in 130.

⁶³ Prav tam, str. 130.

Slovinci dolgo, vse do leta 1972, ko je pri Mladinski knjigi izšel Veliki atlas sveta, nismo imeli lastnega atlasa sveta, razen skromnih šolskih atlasov, ki so jih za Orožnovimi šolskimi atlasi pripravile v glavnem hrvaške založbe, med 2. svetovno vojno pa je svoj prispevek dodala tudi znamenita italijanska kartografska hiša De Agostini. Prvi med njimi⁶⁴ ohranja v glavnem Orožnova načela pri pisanju tujih zemljepisnih imen, s tem, da je zlasti pri italijanskih in nemških mestih ob slovenskem imenu v oklepaju dodano izvirno ime, nekatera prej podomačena imena (npr. Milano, Torino) pa so zapisana samo v izvirni obliki. Mlajši De Agostinijev šolski atlas⁶⁵ prinaša obilje podomačenih tujih zemljepisnih imen, v oči pa bode skoraj dosledna prepoved slovenjenja imen na ozemlju Italije. Med mesti sta bili dovoljeni le dve podomačitvi, zapisani v obliki dvojnic: Benetke – Venezia in Rim – Roma. Več podomačevanja je pri pokrajinskih in višinskih zemljepisnih imenih (npr. Lombardska nižina, Toskansko-emilijski Apenin).

5. Problematika rabe tujih zemljepisnih imen v preučenihih atlasih sveta

Atlas je zbirka zemljevidov, ki po namenu in vsebini predstavljajo zaključeno celoto, navadno vezana v knjigo.⁶⁶ Ljudje pod pojmom atlas najpogosteje razumejo splošnageografske atlase s številnimi topografskimi ali preglednimi zemljevidi, ki so namenjeni orientaciji, torej ugotavljanju položaja oziroma lege naselij, cest, voda, gorovij in drugih pojavov v določenem prostoru.⁶⁷ Po strokovnosti jih lahko delimo na geografske, zgodovinske, anatomske, dialektološke in podobno.⁶⁸ Cvitanović jih glede na vsebino in namen deli na geografske, šolske, nacionalne, svetovne, tematske, cestne itd.⁶⁹ Glede na obseg ozemlja, ki ga atlasi prikazujejo, poznamo svetovne, regionalne in nacionalne atlase.⁷⁰

Za sodobni pomen izraza atlas je zaslužen sloviti flamski kartograf, geograf in matematik Gerhad Kremer, znan kot Gerardus Mercator, ki je leta 1569 začel pripravljati zemljevide posameznih delov sveta za knjigo *Atlas sive Cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura*, po naše Atlas ali Kozmografska razmišljanja o ustvarjanju sveta in njegovi podobi. Po njegovi smrti je delo dokončal njegov sin Rumold in leta 1595 je izšlo z upodobitvijo grškega mitološkega velikana Atlanta oziroma Atlasa na naslovni strani. Od takrat se tovrstne knjige imenujejo atlasi. Mercator pa ni bil avtor prvega atlasa sveta. Za četrto stoletja ga je prehitel flamski geograf nemškega rodu Abraham Ortelius, ki je leta 1570 izdal knjigo *Theatrum orbis terrarum*, slovensko *Prikazi sveta*. Sestavlja jo 53 dvostranskih listov s 70 bakrorezi; pri njihovi izdelavi si je pomagal s starejšimi zemljevidi 87 kartografov.⁷¹

Slovenski atlasi sveta se med seboj precej razlikujejo, tako po obsegu, razvidnem v številu in merilih zemljevidov, preglednosti (vrsta in kontrastnost tiska reliefne podlage, pestrost tipografije, različna gostota imen), natančnosti zapisovanja zemljepisnih imen, kamor poleg

⁶⁴ Vilko Novak: Zemljepisni atlas kraljevine SHS. Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana, 1923.

⁶⁵ Luigi Visintin: Zemljepisni atlas za srednje in njim sorodne šole. Slovensko izdajo priredil Valter Bohinec s sodelovanjem Cirila Bernota, Franceta Planine in Romana Savnika. Istituto Geografico De Agostini, Novara, 1941.

⁶⁶ Geografski terminološki slovar. Uredili Drago Kladnik, Franc Lovrenčak in Milan Orožen Adamič. Leksikografska in jezikovna redakcija Marjeta Humar in Borislava Košmrlj – Levačič. Založba ZRC SAZU, Ljubljana, 2005, str. 40.

⁶⁷ Jerneja Fridl: Metodologija tematske kartografije nacionalnega atlasa Slovenije. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, 1999, str. 20.

⁶⁸ Mirko Pak: Atlas. V: Enciklopedija Slovenije. 1. knjiga. Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1987, str. 128.

⁶⁹ Alfonso Cvitanović: Geografski riječnik. Hrvatsko geografsko društvo – Zadar, Zadar, 2002, str. 30.

⁷⁰ Jerneja Fridl: Metodologija tematske kartografije nacionalnega atlasa Slovenije, str. 20.

⁷¹ Drago Perko: Zemljevid in atlas, kartografija in geografija. V: Atlant. Faksimilirana izdaja. Uredili Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Mimi Urbanc. Založba ZRC SAZU, Ljubljana, 2005, str. 5.

rabe oziroma opuščanja diakritičnih znakov sodita tudi način zapisovanja originalnih imen (enojezičnost ali večjezičnost) in način navajanja podomačenih tujih zemljepisnih imen ter navajanje morebitnih dodatnih informacij, ki bogatijo sporočilno vrednost posameznega izdelka. Ni dvoma, da so slovenski atlasi sveta pomembni sooblikovalci znanja o našem planetu in prek podomačevanja zemljepisnih imen nenadajno tudi pomembni dejavniki kreiranja našega jezika in bogatenja njegovega besedišča. Nekateri med njimi so za naše razmere dosegli zelo velike naklade. Tako je bil Veliki družinski atlas sveta oziroma njegov naslednik Veliki atlas sveta v treh izdajah, ki ga je v letih 1992, 1996 in 2002 izdala Državna založba Slovenije oziroma DZS natisnjen v več kot 50.000 izvodih.

5.1. Atlant

Atlant, prvi slovenski atlas sveta, je med letoma 1869 in 1877 izšel v šestih snopičih s po tremi listi. Skupaj je bilo natisnjenih 18 zemljevidov, ki prikazujejo svet v celoti in njegove posamezne dele. Zemljevidi niso bili nikdar vezani v knjigo. Ker so se posamezni listi radi izgubili, so dandanes razmeroma redki. Še bolj redek pa je komplet vseh zemljevidov; v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani sta le dva izvoda. Zanimivo je, da je v vezani različici zaporedje zemljevidov tematsko, sledeče pogledu od domovine navzven, in ne kronološko, v časovnem zaporedju njihovega dejanskega izhajanja, kot so razporejeni v faksimilirani izdaji.⁷²

V drugi polovici 19. stoletja si je slovenščina počasi in s težavami utirala pot iz pogovornega jezika neizobraženih ljudi v uradniški, sodni in učni jezik, s tem pa tudi v jezik, ki je omogočal znanstveno ustvarjanje. To je bilo obdobje, zlasti po obnovi ustavnosti, ko je jezik močno napredoval. Ustavno življenje je že samo po sebi krepilo in razvijalo bogastvo knjižnega jezika in njegovo izrazno moč. Izpopolnjevala se je terminologija, pri čemer ima Matej Cigale izjemno vlogo, saj je postavil temelje slovenskemu znanstvenemu jeziku. Za Slovence je bilo to zelo pomembno, zlasti zaradi pozitivne samopodobe in razširjanja njihove podobe navzven.⁷³

Matica Slovenska se je že na začetku delovanja zavezala, da bo pomanjkanje narodopisnega in domoznanskega čtiva nadoknadila z izdajanjem zgodovinskih in geografskih orisov slovenskih dežel, ki so jih v tem času začeli pripravljati izobraženi domoljubi in člani Matičinega odbora. Sledila je ideja, da moč in veljavnost naroda izhaja iz knjig v domačem jeziku, s katerimi se narod lahko ponaša. Potreba po geografski literaturi je izhajala iz prepričanja, da je za krepitev narodne zavesti nujno ne le dobro poznavanje lastne dežele, ampak tudi drugih, bolj ali manj oddaljenih tujih dežel. Pomembno je bilo dejstvo, da je bila Matica naddeželna organizacija, ki je pri svojem delovanju stremela k preseganju deželnih meja in zadovoljevanju potreb vseh članov, ne glede na to, v kateri avstrijski deželi so živeli.

Pri pripravi prvega atlasa sveta so se Slovenci nedvomno oprli na dela nemških kartografov, o čemer priča tudi videz zemljevidov Atlanta. Z gotovostjo je mogoče trditi, da so bile za posamezne liste Atlanta uporabljene različne kartografske predloge.⁷⁴

⁷² Atlant. Faksimilirana izdaja. 18 zemljevidov in znanstvena monografija. Uredili Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Mimi Urbanc. Založba ZRC SAZU, Ljubljana, 2005.

⁷³ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, str. 186.

⁷⁴ Jerneja Fridl: Kartografska podoba zemljevidov 19. stoletja. V: Atlant. Faksimilirana izdaja. Uredili Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Mimi Urbanc. Založba ZRC SAZU. Ljubljana, 2005, str. 12–13.

Vlogo redaktorja in urednika Atlanta je prevzel pravnik in jezikoslovec Matej Cigale (1819–1889), ki je opravil tudi pionirsko delo pri podomačevanju zemljepisnih imen. V tistem času je živel na Dunaju in skrbel za slovensko pravno terminologijo ter prevode vseh zakonov, naredb, ukazov in uradnih razglasov. Bil je prototip narodno zavednega intelektualca. Rojen je bil v kmečki družini, vendar je kmalu pokazal veliko nadarjenost, ki ga je popeljala v šole v Idriji, Gorici, Ljubljani, Gradcu in nazadnje na Dunaju. V goriškem liceju se je seznanil s klasičnimi, romanskimi in germanskimi jeziki. Pri študiju teologije ter pozneje prava je svoje znanje dopolnjeval in nadgrajeval s slovanskimi jeziki, zlasti hrvaškim, srbskim, ruskim in češkim.⁷⁵

Prek zemljepisnih imen je kreiral jezikovno politiko in ob tem slovenski jezik postavil ob bok drugim, v kartografiji že uveljavljenim evropskim jezikom v deželah z razvito kartografijo. Zaradi pomanjkljivih zgledov v takrat še redki in nedodelani strokovni literaturi so podomačena imena rezultat prizadevnega intelektualnega snovanja in nikakor ne plod nekritičnega povzemanja iz sorodnih publikacij.

Pot uveljavitve slovenskega jezika v širšem evropskem kulturnem prostoru ni bila lahka. Nekatere uveljavljene kartografske hiše namreč niso bile pripravljene tiskati atlasa v slovenskem jeziku, z izgovorom, da bo zadeva predraga ali, da posla ne morejo prevzeti zaradi obilice dela. Matica Slovenska je nazadnje sklenila pogodbo s Friedrichom Kökejem, lastnikom geografskega ustava na Dunaju. Atlant je bil tiskan v za tedanji čas revolucionarni tiskarski tehniki – litografiji, ki se je v kartografiji začela uporabljati komaj pred nekaj desetletji. Posamezni zemljevidi so po snopičih izhajali v naslednjem zaporedju:⁷⁶

- I. Atlant. Slovensko besedilo priredil Matej Cigale. Vrezal na kamen in tiskal F. Köke na Dunaji. 2000 izvodov, izšlo konec decembra 1869.
Obsega tri zemljevide:
 1. Obraz cele zemlje v polutah. 26 x 36 cm.
 2. Evropa. 1 : 18.000.000, 30 x 38 cm.
 3. Avstrija. 1 : 3.300.000, 33 x 42 cm.
- II. Atlant. Slovensko besedilo priredil Matej Cigale. Vrezal na kamen in tiskal F. Köke na Dunaji. 2000 izvodov, izšlo v drugi polovici januarja 1871.
Obsega tri zemljevide:
 4. Azija. 1 : 30.000.000, 34 x 42 cm.
 5. Severna Amerika. 1 : 30.000.000, 34 x 42 cm.
 6. Južna Amerika. 1 : 30.000.000, 34 x 42 cm.
- III. Atlant. Slovensko besedilo priredil Matej Cigale. Vrezal na kamen in tiskal F. Köke na Dunaji. 2000 izvodov, izšlo v drugi polovici februarja 1872.
Obsega tri zemljevide:
 7. Afrika. 34 x 43 cm.
 8. Avstralija. 34 x 44 cm.
 9. Rusija. 1 : 9.600.000, 41 x 34 cm.

⁷⁵ Mimi Urbanc: Matej Cigale (1819–1889). V: Atlant. Faksimilirana izdaja. Uredili Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Mimi Urbanc. Založba ZRC SAZU, Ljubljana, 2005, str. 10.

⁷⁶ Milan Orožen Adamič, Mimi Urbanc: Okoliščine nastanka Atlanta. V: Atlant. Faksimilirana izdaja. Uredili Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Mimi Urbanc. Založba ZRC SAZU, Ljubljana, 2005, str. 8.

IV. Atlant. Slovensko besedilo priredil Matej Cigale. Vrezal na kamen in tiskal F. Köke na Dunaji. 3000 izvodov, izšlo avgusta 1874.

Obsega tri zemljevide:

10. Nemško cesarstvo. 1 : 3.800.000, 33 x 43 cm.

11. Italija. 1 : 3.300.000, 42 x 34 cm.

12. Turčija in druge vzhodne dežele. 41 x 34 cm.

V. Atlant. Slovensko besedilo priredil Matej Cigale. Vrezal na kamen in tiskal F. Köke na Dunaji. 3000 izvodov, izšlo konec decembra 1875.

Obsega tri zemljevide:

13. Velika Britanija in Irsko. 1 : 3.800.000, 41 x 33 cm.

14. Francija. 43 x 33 cm.

15. Skandinavija. 1 : 5.300.000, 41 x 33 cm.

VI. Atlant. Slovensko besedilo priredil Matej Cigale. Vrezal na kamen in tiskal F. Köke na Dunaji. 3000 izvodov, izšlo v drugi polovici decembra 1877.

Obsega tri zemljevide:

16. Švica. 1 : 800.000, 29 x 44 cm.

17. Španija in Portugalsko. 1 : 3.000.000, 33 x 42 cm.

18. Nizozemsko in Belgija. 1 : 1.200.000, 40 x 31 cm.

Kljub izrednemu pomenu za razvoj slovenskega jezika pa Atlant pozneje ni doživel ustreznega odziva. Še več, Bohinec je v prvi številki Geografskega vestnika zapisal, da je Cigale videl v Atlantu le filološki problem, pri čemer naj bi bili točna predstavitev krajevnih imen in dodana kratka terminologija njegova edina dobra stran, ki pa za geografijo »ne znači nobene-ga napredka«, saj je geofizikalna plat popolnoma zanemarjena, prav tako metodični prikaz.⁷⁷ Kakšna zmota! Kljub nekaterim pomanjkljivostim se vseh 18 listov kartografsko postavlja ob bok Kocenovim in drugim dosežkom iz druge polovice 19. stoletja, njihova vsebina pa je neprecenljiv vir za preučitve in utemeljevanje slovenskega zemljepisnega imenja.

Sčasoma je postal Atlant prezrt, zanemarjen in celo popolnoma spregledan. Čeprav so ga nekateri med vrsticami omenjali^{78, 79}, se z njim več kot očitno niso pobliže seznanili.⁸⁰ To je šlo tako daleč, da je generacija geografov, kartografov in jezikoslovcev po 2. svetovni vojni nanj enostavno pozabila.

Barvne zemljevide Cigaleovega Atlanta je zaznamovala tiskarska tehnika litografije ali kamnotiska. Dokaz, da so bili zemljevidi tiskani v tej tehniki, je zapis na spodnjem desnem robu vsakega od njih: »Vrezal na kamen in tiskal F. Köke na Dunaji«. Na področju večbarvnega tiska je litografija pomenila pravo revolucijo, saj je občutno pocenila in pospešila tiskarske postopke.⁸¹

Za prikaz reliefa so uporabljene Lehmannove črtice, imenovane po saškem kartografu Johannu Georgu Lehmannu, ki je leta 1799; natančno določil razmerje med nagibom terena in gostoto črtic oziroma delež belih in črnih površin. Z debelino in dolžino črtic je izražen

⁷⁷ Valter Bohinec: Razvoj geografije v Slovencih, str. 13.

⁷⁸ Mirko Pak: Atlas, str. 128.

⁷⁹ Branko Korošec: Naš prostor v času in projekciji: oris razvoja zemljemerstva, kartografije in prostorskega planiranja na osrednjem Slovenskem. Geodetski zavod SR Slovenije s sodelovanjem Geodetske uprave SRS, Ljubljana, 1979, str. 220 spodaj.

⁸⁰ Vse vedenje o njem povzemajo le v vrstici ali dveh.

⁸¹ Jerneja Fridl: Kartografska podoba zemljevidov 19. stoletja, str. 12.

naklon površja, z njihovo lego in razporeditvijo pa so nakazane reliefne oblike. Povsem beli so le ravnine, vrhovi in gorski grebeni. Največja pomanjkljivost metode črtkanja je prikazovanje visokogorij, kjer je zaradi prevladujoče črne barve oteženo dodajanje drugih topografskih elementov. Nazornpr. a sta območje Alp na zemljevidu Nemškega cesarstva in celotni zemljevid Švice. Na slednjem zaradi prevladujočega visokogorja in večjega merila črtice zasedajo skoraj celotno površino, tako da so ostali topografski elementi v njih dobesedno izgubljeni.⁸²

Vsi zemljevidi v Atlantu imajo izredno veliko napisov. To pomeni tudi veliko informacij, kar obenem otežuje njihovo berljivost. Za imena posameznih pojavov je uporabljena raznovrstna tipografija, ki pa je žal le za nekatere vrste pojavov izpeljana enotno na vseh zemljevidih, pri drugih pa se od zemljevida do zemljevida razlikuje. Vsi napisi so izključno v črni pisavi, le pri nekaterih večjih napisih, npr. imen oceanov, je s šrafitiranjem velikih črk dosežen učinek različnega kontrasta. Zaradi velike količine napisov se je Cigale rad posluževal okrajšav. Največkrat so krajšana imena geografskih pojavov, npr. ot. za otoci ali otoki, j. za jezero, pl. za planine. Kratice niso razložene v legendah, ampak so izpisane na določenih mestih zemljevida (npr. ot.^{ci}). Nekaj je tudi eno ali dvečrkovnih kratic za posamezna zemljepisna imena, npr. planinske prehode v Italiji, otoke na zemljevidu Avstralije, otoke v ustjih rek Rena in Mozele na zemljevidu Nizozemskega in Belgije. Imena departmajev v Franciji so vpisana s števkami. Tovrstne okrajšave in označbe so razložene v legendah ali v posebej dodanih okvirjih na robovih zemljevidov.⁸³

Glede na obdobje nastanka Atlanta in takratne tehnične možnosti je črkovni nabor za zapisovanje imen razmeroma raznovrsten. Poleg vseh velikih in majhnih črk slovenske abecede se v njem pojavljajo še naslednje latinične črke z naglasnimi in ločevalnimi znamenji: à, á, â, ã, ä, å, Æ, Å, Ä, Å, ç, é, ê, ë, ě, Ê, Ê, î, í, î, ï, Î, Î, ñ, ò, ô, õ, ö, Ö, Ö, Ó, Ó, ś, ù, ú, û, ü, Ü, Ů in ž. Zapisovanje je z izjemo prečrkovanj iz cirilskih pisav, kar je v mnogih primerih vodilo v podomačevanje, sicer razmeroma daleč od sodobnih prečrkovalnih norm za posamezne jezike, vendar kaže na precejšnje Cigaletovo poznavanje njihovih značilnosti, načina njihovega naglaševanja in prevedbenih postopkov v latinico. To potrjujejo tudi napotki za izgovorjavo črkovnih skupin v posameznih jezikih, zapisani na robu nekaterih zemljevidov.⁸⁴

Atlant je brez imenskega kazala. Ker pa smo ob pripravi njegovega faksimila želeli celovito predstaviti bogastvo njegovega zemljepisnega imenja, sem z vseh zemljevidov izpisal vsa imena, ki so po abecednem zaporedju razvrščena na straneh 54–96 spremljajoče publikacije.⁸⁵ Ob posameznem imenu sta navedena še njegov pomenski tip in lokacija z opredelitvijo zemljevida, kjer je ime zapisano, in lego znotraj naknadno vzpostavljenega koordinatnega omrežja. Zaradi mestoma slabe čitljivosti težavna priprava kazala je omogočila bolj poglobljeno ugotavljanje medsebojnih razmerij med originalnimi in podomačenimi zemljepisnimi imeni, kar pri drugih atlasih zaradi bodisi zaradi odsotnosti kazala bodisi nepoznavanja sestave v njem zapisanih originalnih imen ni bilo mogoče izvesti.

Na vseh zemljevidih Atlanta je 28.075 zapisov zemljepisnih imen in posameznih občih pojmov, od tega jih je 5907 ali 21 % podomačenih. S skupnim številom imen Atlant tudi s sodobnega zornega kota spada med srednje obsežne atlase. Različnih zapisov imen je 22.233, 5842 zapisov pa se pojavi dvakrat ali večkrat. Največkrat, kar štirinajstkrat je zapisano ime

⁸² Prav tam, str. 13.

⁸³ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe. Doktorska disertacija. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2006.

⁸⁴ Drago Kladnik: Zemljepisna imena v Atlantu in njihov pomen za sodobno imenoslovje. V: Atlant. Faksimilirana izdaja. Uredili Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič, Drago Perko in Mimi Urbanc. Založba ZRC SAZU, Ljubljana, 2005, str. 14.

⁸⁵ Atlant. Faksimilirana izdaja.

Tisa, po dvanajstkrat so zapisana imena Bistrica⁸⁶, Sava in Belgrad⁸⁷, po enajstkrat Bug, Visla, Drava in Ren, po desetkrat pa Volga, Zell⁸⁸ ter Neustadt.⁸⁹

Med vsemi zapisi zemljepisnih imen s skoraj dvema tretjinama (65,3 % oziroma 18.316 zapisov) daleč prevladujejo naselbinska imena. Za njimi je najbolj številčna skupina kopenskih hidronimov (3492 zapisov oziroma 12,5 %), še pol manj od teh je otoških reliefnih oblik (1872 oziroma 6,7 %). Več kot 1000 zapisov je uvrščenih med kopenske reliefne oblike in upravne enote (teh bi bilo manj, če bi bilo v tistem času več neodvisnih držav), več kot 500 pa med obalne reliefne oblike in morske hidronime.

Podomačenih je 4178 različnih tujih zemljepisnih imen. Cigale je imel izjemen čut za uravnoteženo podomačevanje imen iz vseh delov sveta, četudi je kar 59,1 % podomačenih kopenskih imen z območja Evrope. Težko bi rekli, da ga je k temu opraviilu navdihoval določen jezik, očitno pa se je oprl na pomensko zvrst zemljepisnih imen in na pomen določenega imena, ki izhaja iz velikostnega reda določenega pojava. Večje in zgodovinsko pomembnejše pokrajine, gorovja, reke in druge pojave je deloma prevajal deloma transkribiral, tako da je imenoslovje lahko prilagodil slovenskemu črkopisu, deloma pa s fonetičnim zapisom prilagajal slovenski izreki, pri čemer je po potrebi dodajal slovenske končnice.

Prevedel je npr. imena Britanska Kolumbija (British Columbia), Skalno gorovje (Rocky Mountains), Tiho morje (Pacific Ocean oziroma Mare Pacifico), Gornje jezero (Lake Superior) in Jakopov zaliv (James Bay), pa tudi nekatera imena, ki jih v sodobnosti redko (npr. Modro gorovje za avstralske Blue Mountains), znova (npr. Nebeško gorovje za Tian Shan, ki smo ga prej po ruskem vzoru podomačevali v Tjanšan) ali nič več ne podomačujemo (npr. Kraljičina dežela za Queensland ali Novi Jork za New York). Transkribirana so npr. imena Beludžistan (Balūchistān), Estremadura (Extremadura), Jenisej (Enisej), Šan-tung (Shandong) in Okinawa (Okinawa Jima), izreki prilagojena pa Kalifornija (California), Tasmanija (Tasmania) in Loara (Loire).

Tako kot na sodobnih zemljevidih je delež podomačenih zemljepisnih imen večji na splošnih zemljevidih sveta in celin, manjši pa, z izjemo »domovine« Avstrije, pri prikazih posameznih evropskih držav (grafikon 2). Tako je na zemljevidih Obraz cele Zemlje v polutah podomačenih kar 56,5 % imen, na zemljevidih Severne Amerike 45,3 %, Evrope 44,7 % in Azije 43,3 %. Po deležih 35,5 % oziroma 35,3 % sta si zelo podobna zemljevida Avstralije in Avstrije, medtem ko sta Afrika z 22,4% in Južna Amerika z 19,8 % nekako na ravni Nemškega cesarstva (26,6 %), Turčije in drugih vzhodnih držav (22,7 %) ter Rusije (prav tako 22,7 %), bližnjih dežel torej, kjer so (bile) prisotne tudi močne slovanske korenine, kar je bil pomemben vzgib podomačevanja.

Zemljevid 1 in grafikon 3 prikazujeta razvrstitev podomačenih tujih zemljepisnih imen glede na zdajšnjo pripadnost državam. Po zaporedju je navedenih vodilnih 20 držav. V ospredju je kot pri večini drugih atlasov Rusija, zaradi transkripcije in še izrazitejšega prilagajanja slovenski izreki pa so zelo visoko uvrščena tudi imena z zdajšnjih območij Poljske, Francije, Romunije, Grčije, Češke in Madžarske. Med neevropskimi državami je v ospredju Kanada na sedmem mestu, sledi ji Avstralija na enajstem.

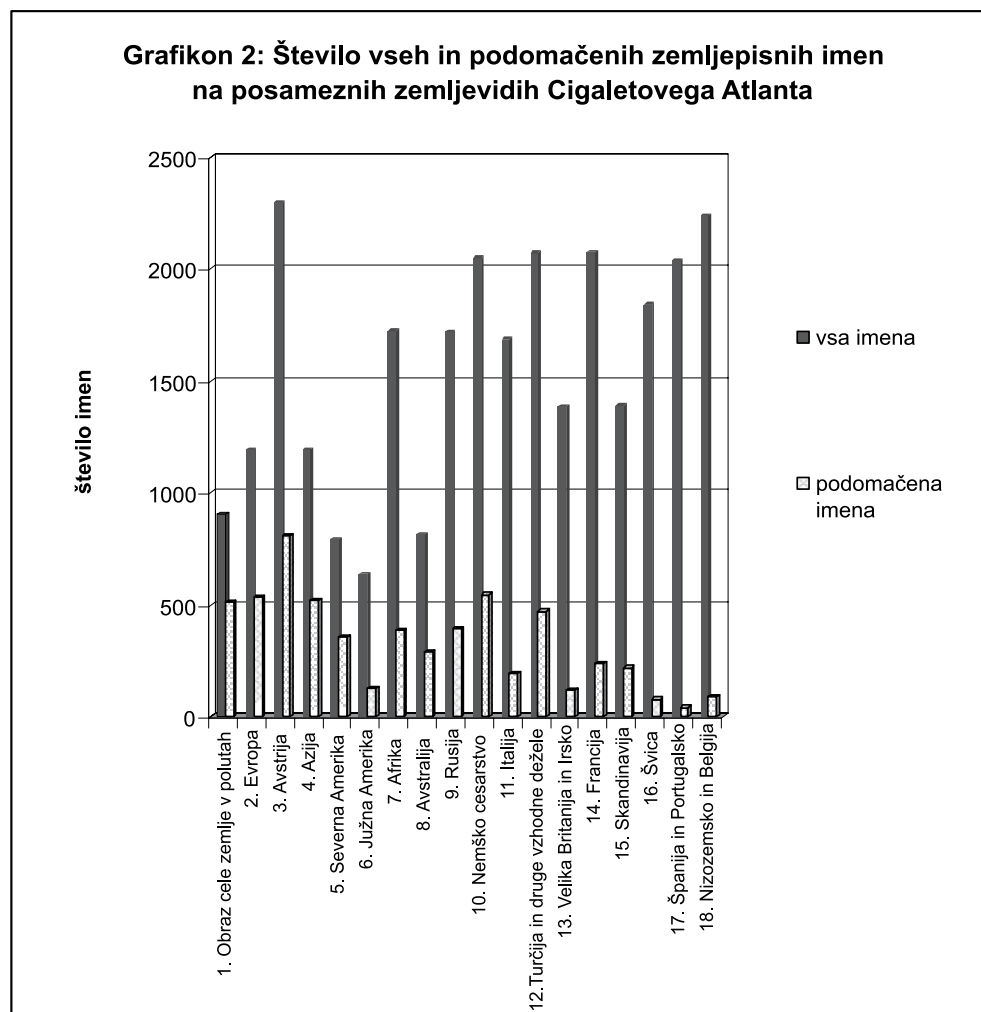
Deleži podomačenih imen se precej razlikujejo glede na njihovo pomensko zvrst (grafikon 4; prikazan je v logaritemski lestvici). V celoti so podomačeno zapisana poimenovanja ljudstev, celin in zgodovinskih pokrajin. Več kot polovica podomačenih imen je tudi pri zapisovanju

⁸⁶ Ime več rek v srednji in vzhodni Evropi.

⁸⁷ Razen srbskega glavnega mesta Beograda sta tako poimenovana tudi hrvaški Biograd na Moru in romunsko mesto Alba Iulia.

⁸⁸ Ime več krajev v Nemčiji in Avstriji.

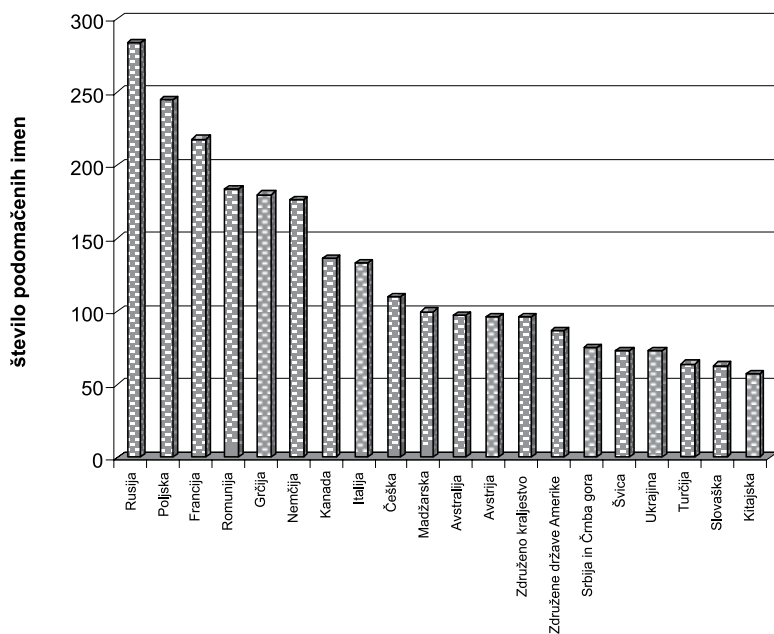
⁸⁹ Ime več krajev na območjih zdajšnjih Nemčije in Poljske.

imen držav (81,9 %), morskih hidronimov (79,2 %), obalnih reliefnih oblik (61,3 %) in upravnih enot (55,8 %). Stopnja podomačevanja naselbinskih imen je precej nižja; slovenjenih je le 8,7 % imen naselij. Kljub temu je absolutno gledano število podomačenih imen naselij največje (1175; grafikon 5). Sledijo kopenski hidronimi in otoške reliefne oblike, okrog pol manj od teh dveh pa je kopenskih reliefnih oblik, morskih hidronimov, obalnih reliefnih oblik in upravnih enot. Nad sto podomačenih imen ima le še kategorija naravna pokrajina.

Podomačevanje imen sledi takrat še vedno živemu duhu panslovanstva, zato so povsod, kjer so bila v rabi tudi slovanska imena, le-ta uporabljena tudi v Atlantu. Tako najdemo npr. na ozemlju zdajšnje Romunije Kraljevo (Craiova), Belgrad (Alba Iulia) in Oraštje (Oraştie). Morda še boljši primeri so na ozemlju zdajšnje Nemčije. Tam, kjer so bila razširjena lužiškosrbska imena, so ta tudi zapisana, deloma v podomačeni obliki. Tako so npr. na Mecklenburškem in Brandenburškem zapisana imena naselij Rostoki (Rostock), Ribnica (Ribnitz-Damgarten), Plava (Plau), Branibor (Brandenburg), in Devin (Magdeburg). Podomačena je glavnina poljskih in ruskih imen, slovenjena (ali pa zgolj zapisana v kajkavski ekavščini) pa so tudi številna imena na Balkanskem polotoku, npr. Baker (Bakar), Osek (Osijek), Kladenj (Kladanj), Čaček (Čačak), Kragujevec (Kragujevac) in Belgrad (Beograd).

Grafikon 3: Razvrstitev držav glede na število podomačenih zemljepisnih imen v Cigaletovem Atlantu

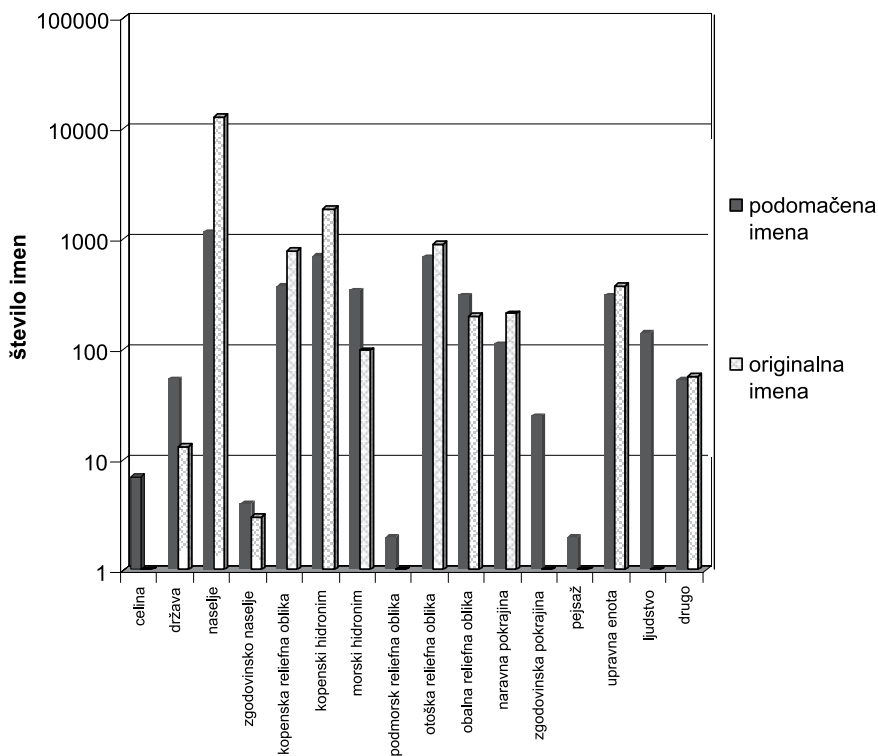

Cigale se je pri podomačevanju očitno opiral na imenoslovje v čeških atlasih⁹⁰, ki so luč sveta zagledali sredi 19. stoletja, dobri dve desetletji pred Atlantom. Na to kažejo imena nekaterih večjih mest na jugu zdajšnje Nemčije, ki so očitno zapisana po češkem zgledu, vendar upoštevaje pravila podomačevanja češčine v slovenski jezik: Mnihov (češko Mnichov za München), Režno (češko Řezno za Regensburg), Norimberg (češko Norimberk za Nürnberg) in morda še najbolj zanimiv Moguč (češko Mohuč za Mainz, izpeljano iz latinskega imena Moguntium). Podobno je za italijansko jadransko pristaniško mesto Ancona kot prednostna zapisana zdaj povsem neznana različica imena Jakin (češko ime, prevzeto iz hrvaščine), ni pa, zanimivo, uporabil češkega zgleda Janow za pristaniško mesto Genova.

Sicer pa na nemško kartografsko predlogo Atlanta kaže raba nekaterih nemških in angleških imen v oddaljenih deželah, ki jih Cigale bodisi ni hotel bodisi ni znal ali pa jih je preprosto pozabil podomačiti. Značilni primeri za to so kraj Peterhof (Petrov Dvorec v Rusiji), mesti Tiflis (Tbilisi v Gruziji) in Oporto (Porto na Portugalskem), otočje Grenadinen (Grenadine v Malih Antilih). Številna zemljepisna imena kažejo na od sodobne precej odmaknjeno politično, narodno in jezikovno podobo druge polovice 19. stoletja. Tako je npr. za zdajšnji Kaliningrad (nekdanji vzhodnopruski Königsberg) uporabljeno slovansko ime Kraljevec, za finska Helsinke in Turku švedski imeni Helsingfors in Åbo, za latvijski Jēkabpils nemško Jakobstadt, za romunski Konstanca (Constanța) in Beiuș turško Köstendže in madžarsko Belenyes, za hrvaška Nerežišća na otoku Braču italijansko Neresi, za južnotirolski Trento nemško Trident, za francoski Strasbourg nemško Strassburg in za belgijski Liège nemško ime Lüttich.

⁹⁰ Zeměpisný atlas podle nejnovějších pramenův a pomůcek. Matica česká. Praha, 1842.

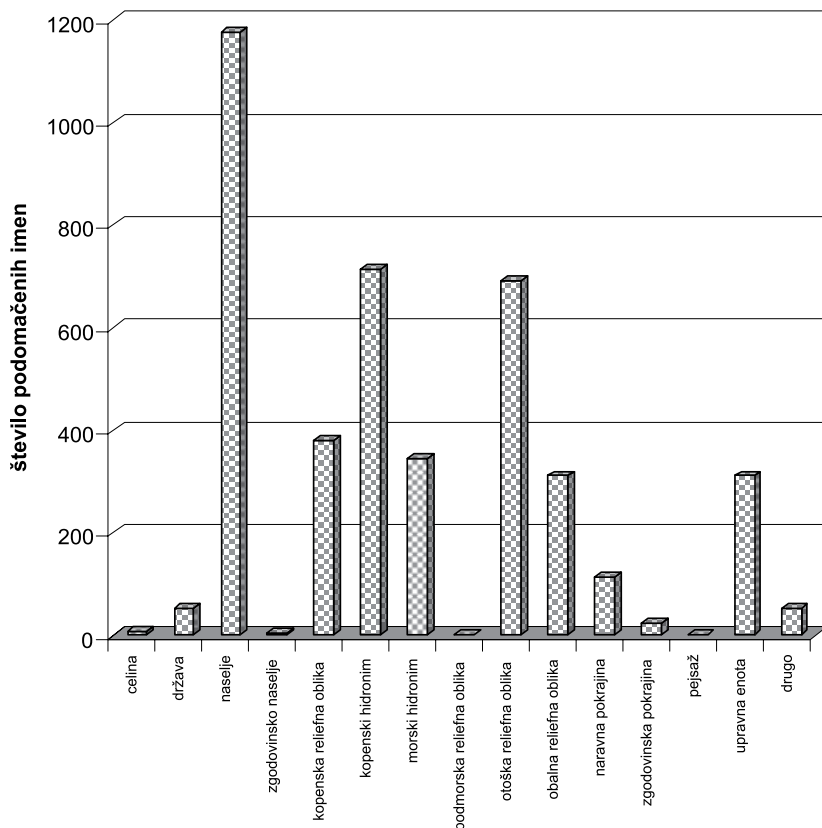
Grafikon 4: Razmerje med podomačenimi in originalnimi imeni glede na njihov pomenski tip v Cigaletovem Atlantu

V Cigaletovem Atlantu je zelo pogosta obratna ali seznamna stava⁹¹, ki se pojavlja v pomembnih deležih pri podomačenih imenih kopenskih reliefnih oblik, morskih hidronimov, otoških reliefnih oblik, zgodovinskih upravnih enot in kopenskih hidronimov. V zadnjih desetletjih je povsem izginila. Zlasti pri kopenskih reliefnih oblikah je precej primerov takšne obratne stave, pri kateri je na levi strani transkribirano lastno ime in na desni prevedeno občnoimensko ime. Značilni primeri so podomačena imena Ardene Gorovje za Ardennes/Plateau de l'Ardenne, Athabaska Jezero za Lake Athabasca, Balzus Reka za Río Balsas, Boni zaliv za Teluk Bone, Čepel otok za Csepel-sziget. Prevedena podomačena imena so v opazni prevladi le pri morskih hidronimih in naravnih pokrajinah, v rahli prevladi pa pri upravnih enotah in zgodovinskih upravnih enotah. Značilni primeri so Balearski otoci za Islas Baleares/Illes Balears, Bandsko morje za Laut Banda, Bassov preliv za Bass Strait in Českomoravska višava za Českomoravská vrchovina. Transkribirana imena prevladujejo pri naseljih, zgodovinskih naseljih in državah (npr. Andaluzija za Andalucía, Ark za Arc, Asunsion za Asunción, Braganza za Bragança), prilagojena imena pa pri državah; precej jih je tudi pri kopenskih hidronimih in upravnih enotah (npr. Ander za Ándros, Bolgarska Morava za Južna Morava, Damara za Damaraland,

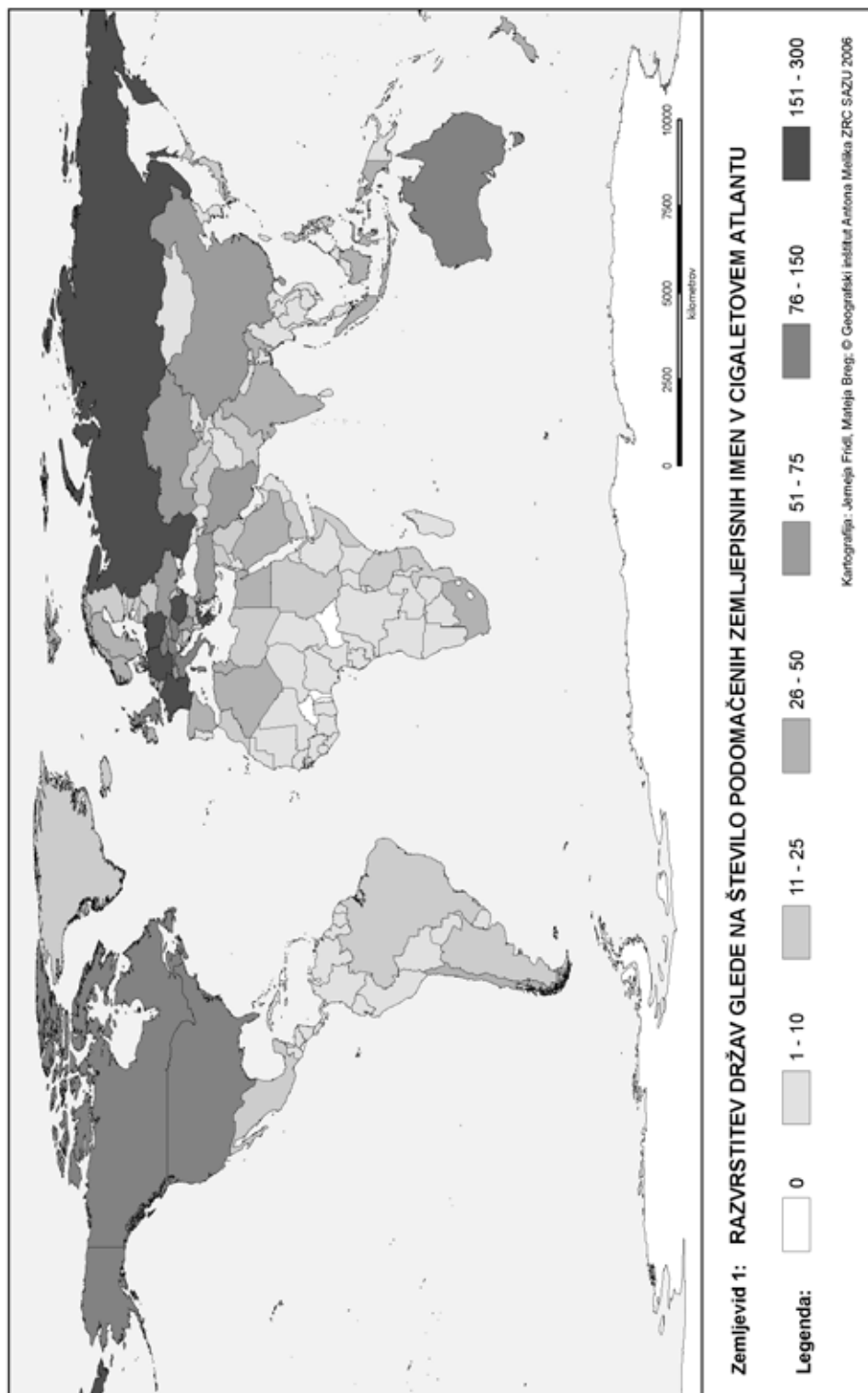
⁹¹ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, str. 390.

Grafikon 5: Število podomačenih zemljepisnih imen glede na njihov pomenski tip v Cigaletovem Atlantu

Florenca za Firenze, Moguč za Mainz, Sara za Sarre/Saar, Sevra Nanteza za Sèvre Nantaise). Omeniti velja še večbesedna podomačena imena s prevedenim občnoimenskim delom na levi strani in transkribiranim lastnoimenskim delom na desni. Najbolj pogosta so pri zgodovinskih naseljih, obalnih reliefnih oblikah in otoških reliefnih oblikah. Značilni primeri so Gorovje Taver za Toros Dağları, Gradišče Mnih za Mnichovo Hradiště, Nos Landsend za Land's End in Otok Antikosti za Île d'Anticosti. Precej je tudi večbesednih imen, pri katerih je najprej naveden preveden del imena, ki označuje vrsto objekta, temu pa sledi originalno lastno ime (npr. Gora Ruapehu za Mount Ruapehu, Morje Halmahera za Laut Halmahera, Nos Hoorn za Cabo de Hornos, Nos Promontore za Rt Kamenjak).

Za Cigaletov Atlant sta značilna še dva arhaična načina podomačevanja. Pri prvem podomačenem večbesednem imenu je najprej navedeno originalno lastno ime, ki mu na desni strani sledi preveden občnoimenski del imena (npr. Bajkal Jezero za ozero Bajkal/Dalai-Nur, Batu otoci za Kepulauan Batu, Bents Trdnjava za Bents Fort, Ten Degree kanal za Ten Degree Channel, Mask Jezero za Lough Mask, Mateše Gore za Monti Mateše, Melville otok za Melville Island), pri drugem večbesednem imenu pa je lastno ime na levi strani transkribirano,

sledi pa mu preveden občnoimenski del (npr. Isar Fjord za Ísafjarðardjúp, Jablonka Prelaz za Jablunkovský průsmyk in Olimp Gora za Óros Ólimbos).

Na težavno delo pri snovanju Atlanta opozarjajo razmeroma številni neenotni zapisi istih pojavov. Tega sta kriva zlasti intuitivni pristop in zamudna litografska tehnologija, ki Cigaletu nista omogočala bolj dosledne rabe in kontrole, deloma pa so nedoslednosti posledica njegovih spremenjenih pogledov v slabem desetletju nastajanja Atlanta. Tako se npr. za Ardene pojavijo zapisi Ardene Gorovje, Ardenske gore in Ardenski gozd, za Šrilanko oziroma Cejlon zapisa Ceilon (Selan ali Sinhala Diva) in Ceylon, za Tokio Jeddo in Jedo, za Michigansko jezero Michigansko Jezero in Mičigansko jezero ter za Moldavijo Moldavija, Moldova (Multanija) in Moldavska. Morda še najbolj značilen je zapis imena Haiti, ki se v Atlantu pojavi trikrat, vsakič drugače: Haiti, Hajti in Hajty.

Čeprav nekatera takratna zemljepisna imena v sodobnosti zvenijo nenavadno ali celo smešno, je Cigale opravil izjemno delo, saj je številna tuja imena s prevodi in podomačitvijo prvič sistematično vpeljal v slovenski jezik. Nikakor ni mogoče spregledati njegovega kritičnega pristopa, saj je v Atlantu nakazal nekatere izredno dobre rešitve, ki so bile pozneje zlasti pod vplivom ruščine in srbohrvaščine izmaličene. Tako je npr. za nekatere pokrajine na Antarktiki in Arktiki, pa tudi na območju Avstralije uporabil slovenski občnoimenski izraz dežela (npr. Wilkezova dežela na Antarktiki, Washingtonova dežela na Grenlandiji, Van Diemenova dežela ali Tasmanija v Avstraliji), ki smo ga na naših zemljevidih do pred kratkim po srbohrvaškem vzoru zapisovali kot zemlja, v nekaterih atlasih pa ta oblika še kar vztraja.⁹²

5.2. Zemljepisni atlas za ljudske šole

Kar nekaj časa je minilo do izida naslednjega atlasa sveta v slovenskem jeziku.⁹³ Redakcije imen v Haardtovem atlasu, ki je izšel leta 1883, se je najprej lotil primorski geograf in zgodovinar Simon Rutar, vendar pristojno ministrstvo njegovega dela iz leta 1896 zaradi fonetičnega zapisa zemljepisnih imen ni odobrilo. Ker Rutar tega ni želel popraviti, je atlas čez nekaj let izšel v dodatni predelavi Frana Orožna. Podrobno je obdelana 2. izdaja Haardtovega atlasa iz leta 1902, delovno imenovana Orožnov šolski atlas.⁹⁴ Založnik je bila založba Ed. Hölzel z Dunaja. Ed. je okrajšava za Eduard, kot je bilo ime moravskemu založniku iz takratnega Olmütza, zdajšnjega Olomouca, ki je leta 1861 težišče svojega delovanja prenesel na Dunaj, kjer je ustanovil geografski inštitut in založbo.⁹⁵

Fran Orožen (1853–1912) je bil zgodovinar in geograf. Poleg atlasa je pripravil še nekaj stenskih zemljevidov, njegovo najpomembnejše zgodovinsko delo pa je Vojvodina Kranjska (I.–II., 1901/02). Bil je tudi prvi načelnik osrednjega odbora Slovenskega planinskega društva in prvi predsednik društva slovenskih profesorjev.⁹⁶

Atlas majhnega formata (25,5 x 16 cm) sestavlja 14 barvnih zemljevidov, natisnjenih v litografski tehniki. Zemljevidi so vsebinsko razvrščeni od znotraj navzven, torej od domače pokrajine k bližnjim in nazadnje oddaljenim tujim deželam.

Na začetku atlasa je krajši uvod, v katerem prireditelj razloži temeljne kartografske pojme. Posebno pozornost namenja ponazarjanju reliefa ali pridviga, kot ga tudi imenuje, s črtkami, s katerimi je ponazorjena izoblikovanost površja na zemljevidih. Prvi zemljevid z vrsto pri-

⁹² Prav tam, str. 196.

⁹³ Simon Rutar, Fran Orožen: Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom. Ed. Hölzel, Dunaj, 1899.

⁹⁴ Fran Orožen: Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom. Ed. Hölzel, Dunaj, 1902.

⁹⁵ Medmrežje: <http://www.hoelzel.at/unternehmen/unternehmen02.html> (9. 8. 2006).

⁹⁶ Veliki splošni leksikon v osmih knjigah. Uredila Marija Javornik. DZS, Ljubljana, 1997–1998, str. 3059.

merov ponazarja temeljne pojme za razumevanje zemljevidov. V uvodu je dodan tudi krajši opis Ljubljanskega barja, ki je prikazano na drugem zemljevidu s tremi izseki s skupnim naslovom Okolice Ljubljane, Gorice in Trsta v merilu 1 : 200.000. Z vidika podomačenih tujih zemljepisnih imen sta zaradi podrobnosti pomembna izseka okolice Gorice in Trsta; na obeh so zapisana izključno slovenska imena. Le v posameznih primerih so za slovenskimi imeni z manj krepkimi črkami v oklepajih napisana imena v tujem jeziku: Trieste za Trst, Muggia za Milje, Barcola za Barkovlje, Grignano za Grljan in Servola za Ščedna.⁹⁷

V nadaljevanju Orožnovega šolskega atlasa se zvrstijo še naslednji zemljevidi:

- Kranjsko in Primorsko (Trst, Gorica-Gradišče in Istra) (Goro in vodopisni zemljevid) v merilu 1 : 1.000.000;
- Kranjsko in Primorsko (Trst, Gorica-Gradišče in Istra) v merilu 1 : 1.000.000;
- Avstrijske planinske dežele v merilu 1 : 2.500.000 z izseki Dunajska okolica, Okolica Semmeringa in Brennerska okolica v merilu 1 : 500.000;
- Avstrijsko – Ogerska (Goro in vodopisni zemljevid) v merilu 1 : 5.000.000 z izsekom Kotorski zaliv v merilu 1 : 1.000.000;
- Avstrijsko – Ogerska v merilu 1 : 5.000.000;
- Srednja in južna Evropa v merilu 1 : 12.000.000;
- Evropa v merilu 1 : 22.000.000;
- Azija (Politični pregled) v merilu 1 : 50.000.000 z izsekom Korea in Japan v merilu 1 : 25.000.000;
- Afrika (Politični pregled) v merilu 1 : 50.000.000 z izsekoma Nilovo deltamasto ustje in gorenji Egipt v merilu 1 : 10.000.000 ter Gorenja-Guinea v merilu 1 : 25.000.000;
- Amerika (Politični pregled) v merilu 1 : 50.000.000 z izsekom Mejikansko višavje v merilu 1 : 5.000.000;
- Avstralija ino Polinezija v merilu 1 : 50.000.000;
- Polute z Zahodno in Vzhodno poluto v merilu 1 : 140.000.000, Severno in Južno poluto v merilu 1 : 230.000.000 ter azimutnim zemljevidom Severne polarne dežele v merilu 1 : 130.000.000.

Na obeh naravnogeografskih zemljevidih v rjavkasto-zelenkastih barvnih odtenkih so naselja zapisana le s začetnimi črkami, poudarek pa je na navajanju imen pokrajin, reliefnih oblik in hidronimov. Na naravnogeografskih zemljevidih so imena vodnih pojavov izpisana z modrimi črkami, kar povečuje njihovo sporočilnost. Na političnih zemljevidih barvni odtenki ponazarjajo politično členitev na države in upravne enote. Vodna imena so tako kot drugi poimenovani pojavi in objekti izpisana s črnimi črkami. Sicer pa je v celotnem atlasu za različne pomenske tipe zemljepisnih imen uporabljena enotna tipografija. Na političnih zemljevidih so imena naselij izpisana v celoti, ob njih je poudarek na navajanju imen političnih tvorb.

Vsa imena so zapisana le enojezično, tako da je za ugotavljanje njihove morebitne podomačenosti potrebno poznati njihove sodobne originalne zapise. Eno od redkih v oklepaju zapisanih imen je Petrograd pod Sankt Peterburg, kar naj bi pomenilo, da sta imeni alonima. V oklepaju so zapisani tudi nemški eksonimi Posen, Thorn, Hermannstadt in Kronstadt za sicer podomačena imena poljskih mest Poznanj (originalno Poznań) in Torun (originalno Toruń) ter romunskih mest Sibinj (originalno Sibiu) in Brašovo (originalno Braşov). V oklepaju so še imena brazilskih mest Belem, Fortaleza in Recife, ki so zdaj uradna imena mest, nekoč imenovanih Pará, Ceará in Pernambuco, zdaj imen brazilskih zveznih držav. Izgleda, da so proti koncu 19. stoletja ta mesta zamenjala imena, po 2. svetovni vojni pa so se znova vrnila k izvornim oblikam imen.

⁹⁷ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, str. 197.

Ker je atlas namenjen šolski rabi, gostota imen na zemljevidih ni posebno velika in pokrajinska imena so lahko zapisana z razmeroma velikimi in razpotegnenimi črkami. Atlas nima imenskega kazala, zato števila v njem zapisanih zemljepisnih imen ni mogoče natančno določiti. Jasno pa je, da ob veliki stopnji podomačevanja število vseh različnih imen ne presega vrednosti 5000.

Nekdanji profesor metodike pri pouku geografije na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani Jakob Medved⁹⁸ ugotavlja, da so v podomačeni obliki zapisana v glavnem vsa zemljepisna imena, ki jih prevajajo tudi Nemci, medtem ko je večina drugih zemljepisnih imen praviloma zapisana v izvorni obliki. Pri podomačevanju zalivov, morij, polotokov in otokov je bil Orožen izredno dosleden, ne glede na različna jezikovna območja. Precej drugačne kriterije uporablja pri krajevnih imenih, saj sprejema vrsto nemških imen, npr. Lissabon, Turin, ali pa jih poskuša podomačiti, npr. Napulj⁹⁹, Milan. Pri pisavi angleških, francoskih in španskih imen obdrži v celoti nemške kriterije, razen redkih izjem, npr. Novi Jork. Vsa slovanska imena so zapisana v podomačeni obliki. Ob tem je Medved zapisal še naslednje: »Z Zemljepisnim atlasom za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom je Orožen dosegel velik napredek, zlasti v metodičnem pogledu, ki ga vse do danes še nismo presegli. Pri pisavi tujih zemljepisnih imen je obdržal enaka načela. Dosledno sloveni nemška in slovanska geografska imena, medtem ko francoska, angleška, portugalska, španska in nekatera madžarska imena piše v izvorni obliki.«¹⁰⁰

Medved je z nemškimi kriteriji pri pisavi krajevnih imen najbrž mislil, da so praviloma zapisana v originalni obliki, kar velja tudi za italijanska naselbinska imena. Težko se je strinjati z njim, da so podomačena vsa slovanska zemljepisna imena, saj so mnoga ruska imena zapisana v originalni obliki, ki je ni bilo potrebno podomačevati, npr. Smolensk, Simbirsk, Saratov, Jakutsk, pa tudi nekatera imena na zahodu današnje Poljske so zapisana v nemški jezikovni različici, npr. Glogau za Głogów, Opeln za Opole in Stettin za Szczecin.¹⁰¹

Dejstvo pa je, da v Orožnovem atlasu skorajda ni diakritičnih in naglasnih znamenj ter posebnih črk. Še največ, kar najdemo v njem, so črke á, ö, ü, ô, é in ś, npr. pri imenih Paraná, Köln, Würzburg, Dar-Fôr (za pokrajino Darfur v Sudanu) in Zamość.

V večbesednih podomačenih zemljepisnih imenih Orožen še vedno razmeroma pogosto uporablja seznamno stavbo, npr. Amadej jezero za Lake Amadeus v Avstraliji, Atlas gorovje za pogorje Atlas na severozahodu Afrike, Austral otoki za Îles Tubuaï/Îles Australes v Francoski Polineziji, Balleny otoki za Balleny Islands v bližini Antarktike, Carisco draga za Baie do Corisco v Gvinejskem zalivu, Čad jezero za izginjajočo afriško vodno gmoto Lac Tchad/Lake Chad/Bahr as Salam. Za slednjega navaja tudi alonim Čadsko jezero.

Tudi sicer so nepoenoteni zapisi imen za isti geografski pojav razmeroma pogosti, npr. Bismarckovo otočje in Bismarkovo otočje za Bismarck Islands severno od Nove Gvineje, Bolsensko jezero in Bolzensko jezero za italijansko Lago di Bolsena ter Belgrad in Beligrad za glavno mesto Srbije.

Tako kot Cigale Orožen še vedno uporablja občnoimenski pojem dežela namesto pozneje uveljavljenega zemlja: Baffinova dežela za Baffin Island oziroma Baffinov otok, Bankova dežela za Banks Island oziroma Banksov otok, Princa Alberta dežela za Prince Albert Peninsula in Viktorijina dežela za Victoria Island oziroma Viktorijin otok v Kanadskem arhipelagu, Enderby dežela za Enderby Land in Viktorijina dežela za Victoria Land na Antarktiki ter Franc

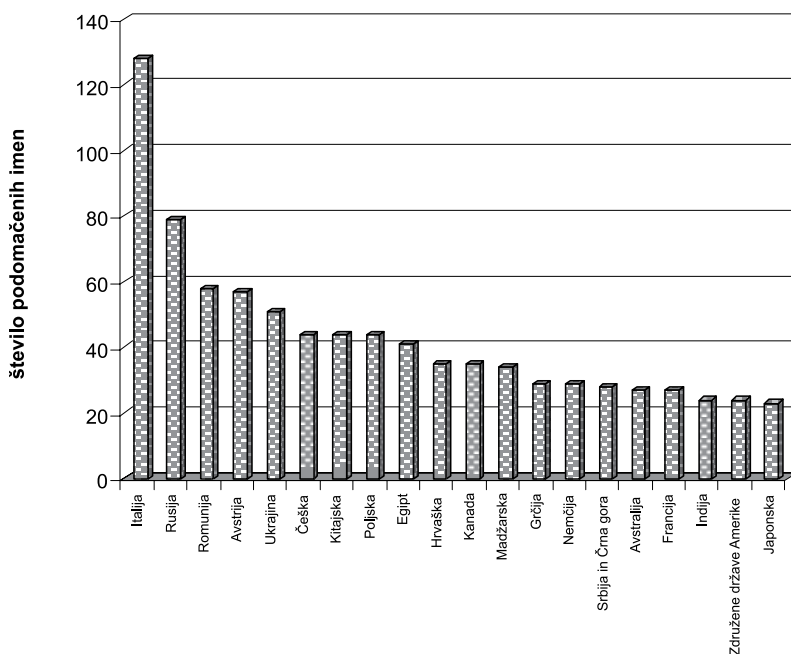
⁹⁸ Jakob Medved: O načelih za pisavo tujih geografskih imen, str. 14–17.

⁹⁹ V resnici je zapisano Napolj.

¹⁰⁰ Jakob Medved: O načelih za pisavo tujih geografskih imen, str. 15.

¹⁰¹ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, str. 198.

Grafikon 6: Razvrstitev držav glede na število podomačenih zemljepisnih imen v Orožnovem šolskem atlasu

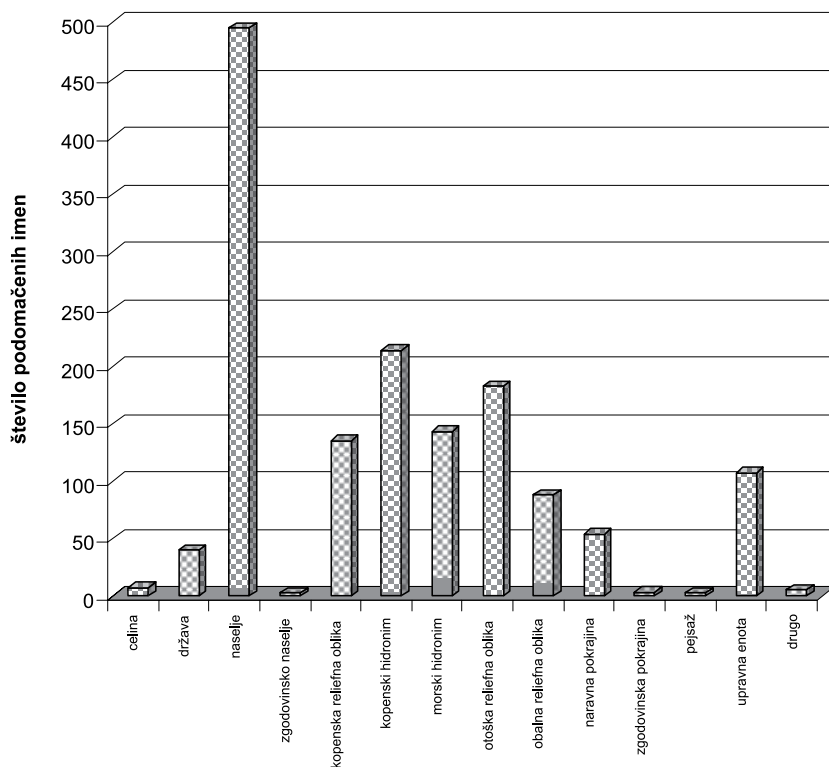
Jožefova dežela za zemlja Franca-Iosifa globoko v osrčju Arktičnega oceana; vendar za Tierra del Fuego na jugu Južne Amerike je zapisano ime Ognjena zemlja.

Orožen še vedno domači mnoga imena na Hrvaškem, npr. Baker, Karlovec, Sisek in Osek, ne pa kot Cigale tudi v Srbiji, kjer so uporabljene izvirne oblike imen, npr. Kruševac, Leskovac, Šabac. Za imena pokrajin pogosto uporablja oblike v srednjem spolu, npr. Angleško, Bengalsko, Würtemberško, čeprav to ni pravilo, saj imamo tudi ženskospolne oblike Mongolija, Moldavija, Vlaška. Namesto izraza ocean še vedno uporablja izraz morje: Atlantsko morje, Indiško morje, Severno ledeno morje, Veliko ali Tiho morje. Naj izpostavim še nekaj nenavadnih oblik podomačevanja: Akabah za jordansko пристanišče Al 'Aqabah (zdaj ga slovenimo v Akaba), Aljaška za ameriško zvezno državo Alaska (zdaj Aljaska), Aluta za romunsko reko Olt, Amazonski veletok za Amazonas/Solimões (zdaj Amazonka), Bitolia za makedonsko mesto Bitola oziroma Bitolj, Puščava Sahara¹⁰² za Šahrā' in Rtič 3 Pointe za južnoameriški Cabo Tres Puntas.

Vsega skupaj je podomačenih 1477 tujih zemljepisnih imen, od tega je nekaj deset alonimov. Glede na celotno število imen v atlasu je stopnja podomačevanja zelo velika. Zaradi evropocentričnega značaja zemljevidov je največ podomačenih imen iz Evrope, vendar se razmerje med Evropo in Azijo, celino, ki ji po številu podomačenih imen sledi, s Cigaletovih 1 : 3,9 zmanjša na 1 : 2,5. Z Antarktike je vsega 9 podomačenih imen. Zaradi številnih slovenskih imen v zamejstvu, je po številu podomačenih imen krepko na prvem mestu Italija, sledijo ji Rusija, Romunija, Avstrija, Ukrajina in Češka (zemljevid 2, grafikon 6). Sledi prva

¹⁰² V bistvu je to pleonazem Puščava Puščava.

Grafikon 7: Število podomačenih zemljepisnih imen glede na njihov pomenski tip v Orožnovem šolskem atlasu

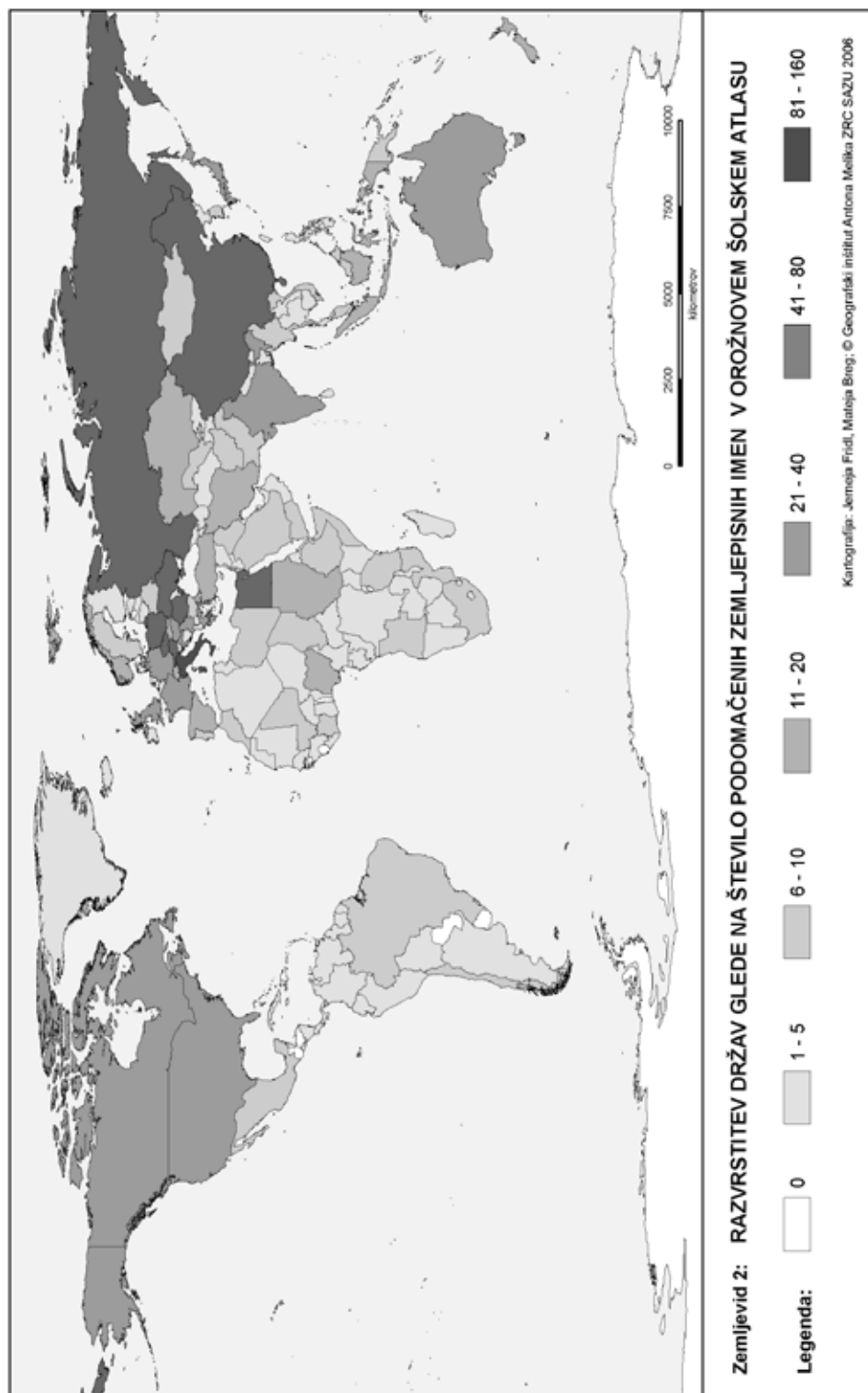
neevropska država, Kitajska, tik za njo je Egipt. Med njima je še Poljska, neposredno za Egiptom pa Hrvaška in za njo Kanada, vodilna ameriška država.

Glede na pomenski tip prevladujejo podomačena imena naselij (grafikon 7). Daleč zadaj so imena kopenskih hidronimov, ki so jim dokaj tesno za petami otoške reliefne oblike. Sledijo jim morski hidronimi, kopenske reliefne oblike, upravne enote in obalne reliefne oblike. Precej manj je podomačenih imen naravnih pokrajin, ki jih je le dobra desetina od vseh podomačenih imen naselij. Še manj, le 40, je imen držav, kar je zaradi takrat prevladujočih kolonialnih imperijev razumljivo.

5.3. Zemljepisni atlas za srednje in njim sorodne šole

Med svetovnima vojnama so skromne šolske atlase pripravljale v glavnem hrvaške založbe. Kot učni pripomoček za spoznavanje sveta se je še najbolj uveljavil v hrvaščini ponatisnjen Kocenov geografski atlas.¹⁰³ Ni čudno, da je že kmalu po fašistični okupaciji Slovenije med 2. svetovno vojno svoj lonček pristavila znamenita italijanska kartografska hiša De Agostini iz

¹⁰³ Igor Vrišer: Uvod v geografijo. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 1987, str. 122.

Novare, ki je, ekspresno, še v letu razdelitve Slovenije med Nemčijo, Madžarsko in Italijo ter ustanovitve Ljubljanske pokrajine, izdala Zemljepisni atlas za srednje in njim sorodne šole.¹⁰⁴ V podnapisu k naslovu je navedeno, da ga sestavlja »56 zemljevidov k matematični, fizični, politični in gospodarski geografiji s 350 slikami v bakrotisku«. Med temi sicer črno-belimi fotografijami je veliko letalskih posnetkov. Ni kaj, priznati je treba, da je bil ta atlas velikega formata (33 x 24 cm) s svojo vsebinsko in grafično raznovrstnostjo velik dosežek kartografije sredi 20. stoletja in je v marsičem prekašal vse atlase, ki so v prvih desetletjih po 2. svetovni vojni izšli v takratni domovini Jugoslaviji. Kot odgovorna oseba je podpisan prof. dr. Luigi Visintin, znanstveni vodja Geografskega inštituta De Agostini. Slovensko izdajo je priredil Valter Bohinec s sodelovanjem geografov Cirila Bernota, Franceta Planine in Romana Savnika.

Valter Bohinec (1898–1984) je univerzitetni študij opravil na Dunaju, v Zagrebu, Neaplju, Heidelbergu in Ljubljani. Leta 1921 je doktoriral in postal prvi doktor na Geografskem inštitutu ljubljanske univerze. Sprva je bil asistent na geografskem oddelku, nakar je od leta 1926 poučeval na ljubljanskih srednjih šolah. V obdobju 1939–1965 je bil bibliotekar in višji znanstveni sodelavec na grafičnem in kartografskem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. V obdobju 1936–1942 je bil docent za regionalno geografijo na ljubljanski univerzi. Od leta 1950 je bil zunanji znanstveni sodelavec Inštituta za raziskovanje krasa SAZU, od leta 1969 pa do 1979 tudi zunanji znanstveni sodelavec Geografskega inštituta Antona Melika SAZU.¹⁰⁵ Pred osmimi desetletji je v prvi številki Geografskega vestnika objavil strnjen pregled razvoja slovenske geografije¹⁰⁶ in od takrat dalje še nimamo enakovrednega pregleda novejšega razvoja geografske misli na Slovenskem.¹⁰⁷ Za njim je ostala vrsta šolskih stenskih in priročnih zemljevidov, šolskih atlasov, stenskih zemljevidov Slovenije ter turističnih in avtomobilskih zemljevidov Slovenije z Istro. Neprecenljiv je bil njegov prispevek pri pripravi in izdelavi srednješolskih zemljepisnih učbenikov.

De Agostinijev šolski atlas sestavljajo naslednji zemljevidi (tematski zemljevidi, na katerih se zemljepisna imena ne pojavljajo v večjem številu, niso navedeni):

- Zahodna poluta v merilu 1 : 180.000.000;
- Vzhodna poluta v merilu 1 : 180.000.000;
- Arktične pokrajine v merilu 1 : 75.000.000;
- Antarktične pokrajine v merilu 1 : 75.000.000;
- Politična in prometnogeografska karta Zemlje v merilu 1 : 80.000.000;
- Fizična karta Evrope v merilu 1 : 25.000.000;
- Politična karta Evrope v merilu 1 : 25.000.000;
- Italija (fizična karta) v merilu 1 : 5.000.000;
- Italija (politična karta) v merilu 1 : 5.000.000;
- Alpe in severna Italija (fizična karta) v merilu 1 : 2.500.000;
- Alpe in severna Italija (politična karta) v merilu 1 : 2.500.000;
- Srednja Italija (fizična karta) v merilu 1 : 2.500.000;
- Južna Italija (fizična karta) v merilu 1 : 2.500.000;
- Srednja in južna Italija (politična karta) v merilu 1 : 2.500.000 z izsekoma Rima z okolico v merilu 1 : 250.000 in Vatikana v merilu 1 : 15.000;

¹⁰⁴ Luigi Visintin: Zemljepisni atlas za srednje in njim sorodne šole. Slovensko izdajo priredil Valter Bohinec s sodelovanjem Cirila Bernota, Franceta Planine in Romana Savnika. Istituto Geografico De Agostini, Novara, 1941.

¹⁰⁵ Milan Natek: Sedemdeset letnikov Geografskega vestnika in njegov prvi urednik dr. Valter Bohinec. Geografski vestnik 71. Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana, 1999, str. 183.

¹⁰⁶ Valter Bohinec: Razvoj geografije v Slovencih. Geografski vestnik 1–1. Geografsko društvo v Ljubljani. Ljubljana, 1925, str. 1–24.

¹⁰⁷ Milan Natek: Sedemdeset letnikov Geografskega vestnika. str. 184.

- Pirinejski polotok v merilu 1 : 5.000.000;
- Španija in Portugalsko v merilu 1 : 5.000.000;
- Francija (fizična karta) v merilu 1 : 5.000.000;
- Francija, Belgija in Luksemburg v merilu 1 : 5.000.000;
- Britansko otočje v merilu 1 : 5.000.000;
- Velika Britanija in Irska v merilu 1 : 5.000.000;
- Srednja Evropa v merilu 1 : 5.000.000 z izsekom Porurja v merilu 1 : 500.000;
- Nemčija in sosednje države v merilu 1 : 5.000.000;
- Skandinavski polotok in pokrajine ob Baltiškem morju v merilu 1 : 7.500.000 z izsekom Islanda v merilu istem merilu;
- Skandinavske in Baltiške države v merilu 1 : 7.500.000 z izsekom Islanda v istem merilu;
- Rusija (fizična karta) v merilu 1 : 12.000.000;
- S.S.S.R., evropski del v merilu 1 : 12.000.000;
- Pokarpatje, Podonavje in Balkanski polotok v merilu 1 : 5.000.000 z izsekom območja Carigrada v merilu 1 : 250.000;
- Karpatsko-podonavske in balkanske države v merilu 1 : 5.000.000;
- Azija (fizična karta) v merilu 1 : 40.000.000;
- Azija (politična karta) v merilu 1 : 40.000.000;
- Italijanski Egejski otoki v merilu 1 : 5.000.000;
- Afrika (fizična karta) v merilu 1 : 40.000.000;
- Afrika (politična karta) v merilu 1 : 40.000.000;
- Libija v merilu 1 : 10.000.000;
- Italijanska vzhodna Afrika v merilu 1 : 10.000.000;
- Severna in Srednja Amerika (fizična karta) v merilu 1 : 40.000.000;
- Severna in Srednja Amerika (politična karta) v merilu 1 : 40.000.000 z izsekom pasu ob Panamskem prekopu v merilu 1 : 1.000.000;
- Južna Amerika (fizična karta) v merilu 1 : 40.000.000;
- Južna Amerika (politična karta) v merilu 1 : 40.000.000;
- Avstralija in Oceanija (fizična in politična karta) v merilu 1 : 40.000.000 z izseki Nove Zelandije v merilu 1 : 20.000.000, Havajskih otokov v merilu 1 : 7.500.000 in Tahitija v merilu 1 : 1.875.000.

Z analogno kartografsko tehnologijo pripravljeni zemljevidi so grafično zelo nazorni.¹⁰⁸ Na naravnogeografskih zemljevidih je zelo plastičen učinek reliefa dosežen s kombinacijo ploskovnega barvanja višinskih pasov in črtkanja. Z naraščanjem nadmorske višine barvna lestvica postopoma prehaja iz zelenih prek rumenih v rjave odtenke. S stopnjevanjem intenzitete modre barve je prikazana tudi različna globina morij in oceanov. Barvne ploskve na političnih zemljevidih opredeljujejo politično pripadnost prikazanih ozemelj. Večja plastičnost reliefa je dosežena z uporabo črtk v podlagi barvnih ploskev. Vodna telesa na kopnem so obarvana modro, vendar so njihova imena zapisana v črni barvi, kar delno zmanjšuje preglednost, še zlasti, ker je tipografija nekoliko zapletena in zato slabše pregledna. Zapletenost povečuje več vrst črk za zapise različno velikih naselij. Sicer je tipografija v vsem atlasu enotna. Na naravnogeografskih zemljevidih zaradi manjše gostote imen, krajšanja imen naselij ter poudarjeno zapisanih reliefnih oblik in drugih naravnogeografskih pojavov napisi zelo dobro izstopajo, kar je z vidika šolske rabe pomemben metodološki dosežek. Manj pregledni so zaradi velike gostote imen naselij, ki se v ničemer ne razlikuje od zemljevidov za splošno rabo, politični

¹⁰⁸ Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, str. 203.

zemljevidi. Na regionalnih političnih zemljevidih je gostota imen še večja kot na političnih zemljevidih celin.

Kljub svoji odličnosti atlas nima imenskega kazala, zato skupnega števila v njem navedenih različnih zemljepisnih imen ni mogoče natančneje oceniti; vsekakor dosega vrednost več kot desettisoč enot. Vsa imena so zapisana izključno enojezično, torej so bodisi podomačena bodisi originalna. Stopnja podomačevanja se zmanjšuje s povečevanjem podrobnosti zemljevida. Največja je torej na preglednih zemljevidih sveta in celin, manjša pa na regionalnih zemljevidih. V oklepajih je zapisana politična ali upravna pripadnost določenega ozemlja, največkrat otočja, kaki državi.

V redkih primerih so v oklepajih zapisana imena naselij, vendar tovrstna raba ni poenotena. Tako je npr. na političnem zemljevidu severne in srednje Italije v oklepaju pod madžarskim mestom Pecs navedeno njegovo hrvaško ime Pečuh (morda se smatra tudi kot prevzeto v slovenščino), nedaleč stran pa je za takrat prav tako madžarsko mesto Subotica v oklepaju navedeno madžarsko ime Szabadka, za Novi Sad pa je madžarsko ime Ujvidek zapisano pod srbskim imenom brez oklepaja. Na političnem zemljevidu karpatsko-podonavskih in balkanskih držav je najprej navedeno mesto Pečuj (alonim!) in v oklepaju izvirno ime Pecs, obraten kriterij pa je uporabljen pri mestu v Egejski Makedoniji Edessa, kjer originalnemu imenu sledi v oklepaju slovansko ime Voden. Mesto Carigrad je praviloma zapisano v oklepaju za originalnim imenom Istanbul. Na obeh zemljevidih Azije so npr. v oklepaju zapisana imena Sundsko morje, Jeso (tudi Yezo) in Karafuto kot alonimi za Floreško morje, Hokkaido in Sahalin, na obeh zemljevidih Evrope pa je v oklepaju zapisano ime Mala Sirta kot alonim za Gabeški zaliv. Na zemljevidu Libije je za originalnim imenom Hamada el Homra v oklepaju zapisano še podomačeno ime Rdeča hamada. Na istem zemljevidu so kot alonimi v oklepajih zapisana tudi imena ljudstev Tebu ali Teda za Tibbu, Teda za Kanuri in Berberi za Zueia.¹⁰⁹

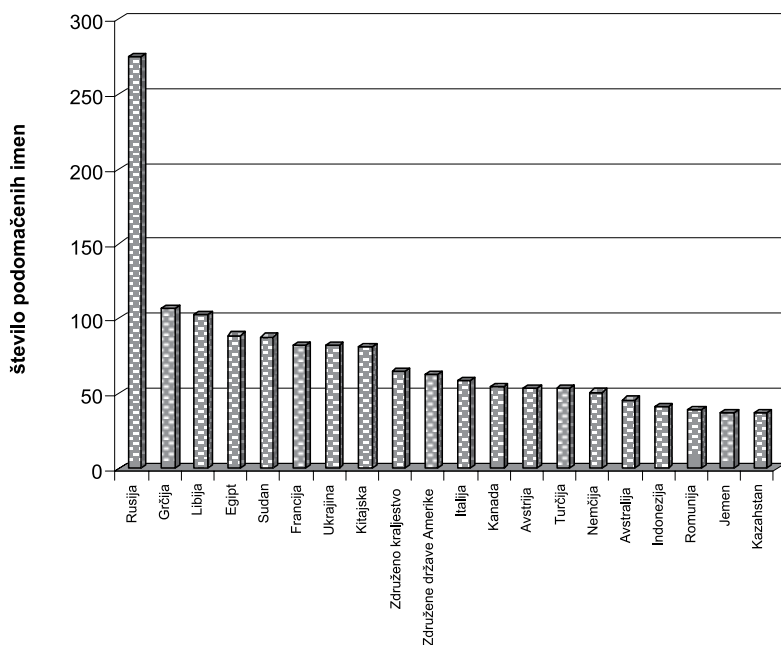
Nabor diakritičnih znamenj je razmeroma skromen, več je naglasnih znamenj. Na dlani je, da se je v primerjavi s predhodnimi atlasi število diakritičnih znamenj povečalo predvsem zaradi standardizacije zapisovanja zemljepisnih imen v Skandinaviji, Romuniji in na Poljskem, zato so uporabljene npr. črke â, ț, ș, ç, î, â, ñ; romunski latinični črki ț, ș, se prej še nista pojavljali. Arabska imena so bodisi podomačena skladno s kolonialno transkripcijo bodisi zapisana ob uporabi redkih naglasnih znamenj, npr. â, ê, î, û. Pojavljajo se tudi že opuščaji oziroma mehčaji.

De Agostinijev šolski atlas vsebuje 2836 različnih podomačenih tujih zemljepisnih imen. V oči bode skoraj dosledna prepoved slovenjenja krajevnih imen in kopenskih hidronimov na ozemlju Italije. Med mesti sta bili redaktorju dovoljeni le dve podomačitvi, zapisani v obliki dvojnic: Benetke – Venezia in Rim – Roma. Težko je reči, ali gre za napako ali pa je Bohincu uspelo prelisičiti budno cenzorsko oko Geografskega inštituta De Agostini, vendar je ime Benetke brez italijanskega priveska navedeno le na zemljevidu Karpatsko-podonavske in balkanske države, kjer se pojavi na njegovem skrajnem zahodnem robu. Precej več podomačevanja je pri pokrajinskih in višinskih zemljepisnih imenih, npr. Emiljska nižina, Umbrijski Apenin, Bergamske predalpe, Grajske Alpe. Drugod je bila dovoljena bistveno večja stopnja podomačevanja, tudi na območju italijanske zaveznice Nemčije. Tako so na avstrijskem Koroškem po slovensko zapisana imena Celovec, Beljak, Šmohor, Velikovec, Železna Kapla, Drava, Labošnica, Krka, Zilja. Ob obeh zadnjenavedenih rekah je enakovredno vzdolž toka zapisano njuno nemško ime Gurk oziroma Gail.

Glavna slabost podomačevanja tujih zemljepisnih imen v De Agostinijevem šolskem atlasu je množica alonimov, ki so očitno nastali zaradi naglice pri njegovi pripravi. Ob bežnem

¹⁰⁹ Prav tam, str. 204.

Grafikon 8: Razvrstitev držav glede na število podomačenih zemljepisnih imen v De Agostinijevem šolskem atlasu

pregledu jih niti ne opazimo, ob podrobni primerjavi imen pa so precej moteči. Samo pri črki a so bile ugotovljene naslednje alonimske različice: Ålandski otoki in Otočje Åland, Alep, Aleppo in Haleb, Alžerija in Alžirija, Angleško in Anglija, Antiljsko morje in Karibsko morje, Antipodski otoki in Otoki Antipodov, Apatiti in Apatitovaja, Assuan in Asuan ter Atlantik in Atlantski ocean.

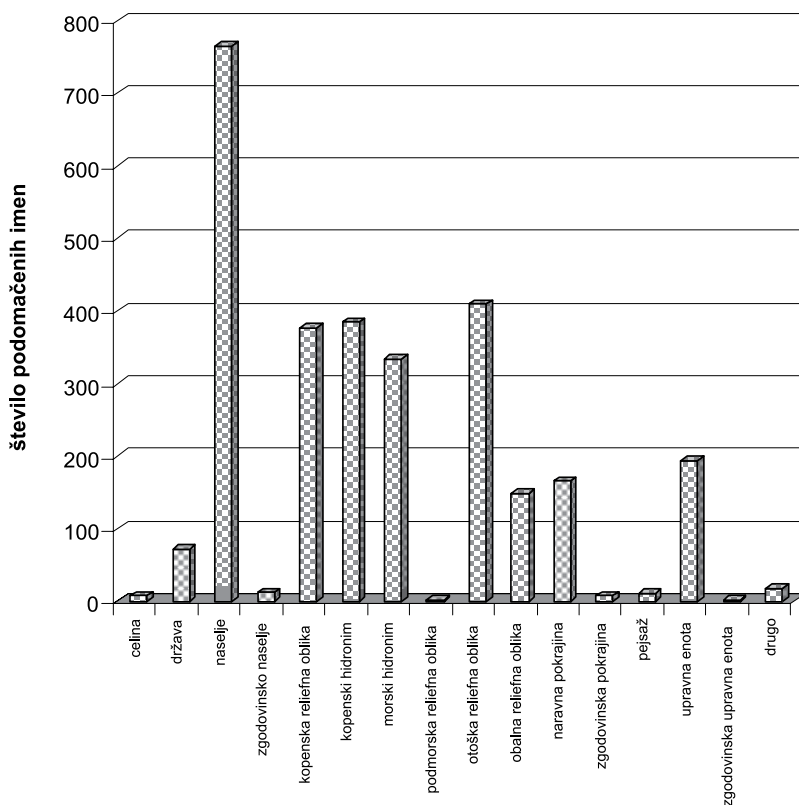
Bohinec v manjši meri še vedno uporablja seznamno stavo, še največkrat ob domačenju imen fjordov in otoških reliefnih oblik. Značilni primeri so Alta Fjord, Bokn Fjord, Oslo Fjord ter Karaganski otok¹¹⁰ in Bonin otoki.

Čas med svetovnima vojnoma je v slovenski jezik vnesel številne srbizme, ki se jih po malem otepamo še dandanes. Zaradi prevajanja srbskih učbenikov¹¹¹ so k nam zašli tudi srbizmi v obliki zemljepisnih imen, praviloma prevzeti iz ruščine. Z njihovim zapisovanjem na zemljevide je bil Bohinec gotovo med najbolj zaslužnimi za njihovo uspešno ukoreninjenje. Ker so se pojavili v atlasih za šolajočo se mladino, so vplivali na mišljenjski vzorec še desetletja. Z Bohincem sta se namesto slovenskih občnoimenskih izrazov dežela in gozd dokončno uveljavila srbski izraz zemlja in češki les. Na zemljevidih De Agostinijevega šolskega atlasa so tako zapisana imena Arnhemova zemlja (Arnhem Land), Coatsova zemlja (Coats Land), Grahamova zemlja (Graham Land), Franc Jožefova zemlja (zemlja Franca-Iosifa), Ognjena zemlja (Tierra del Fuego), Pearyjeva zemlja (Peary Land), Severna zemlja (Severnaja zemlja) ter Bakonjski

¹¹⁰ Originalno rusko ime je otrov Karaginskij, torej se je vmes vrinila še napaka.

¹¹¹ Npr. Todor Radivojevič: Izvenevropski kontinenti za drugi razred meščanskih šol. Slovensko besedilo priredil P. Flerè. Založbe knjigarne Tome Jovanovića in Vujića Zeleni venac, Beograd, 1937.

Grafikon 9: Število podomačenih zemljepisnih imen glede na njihov pomenski tip v De Agostinijevem šolskem atlasu

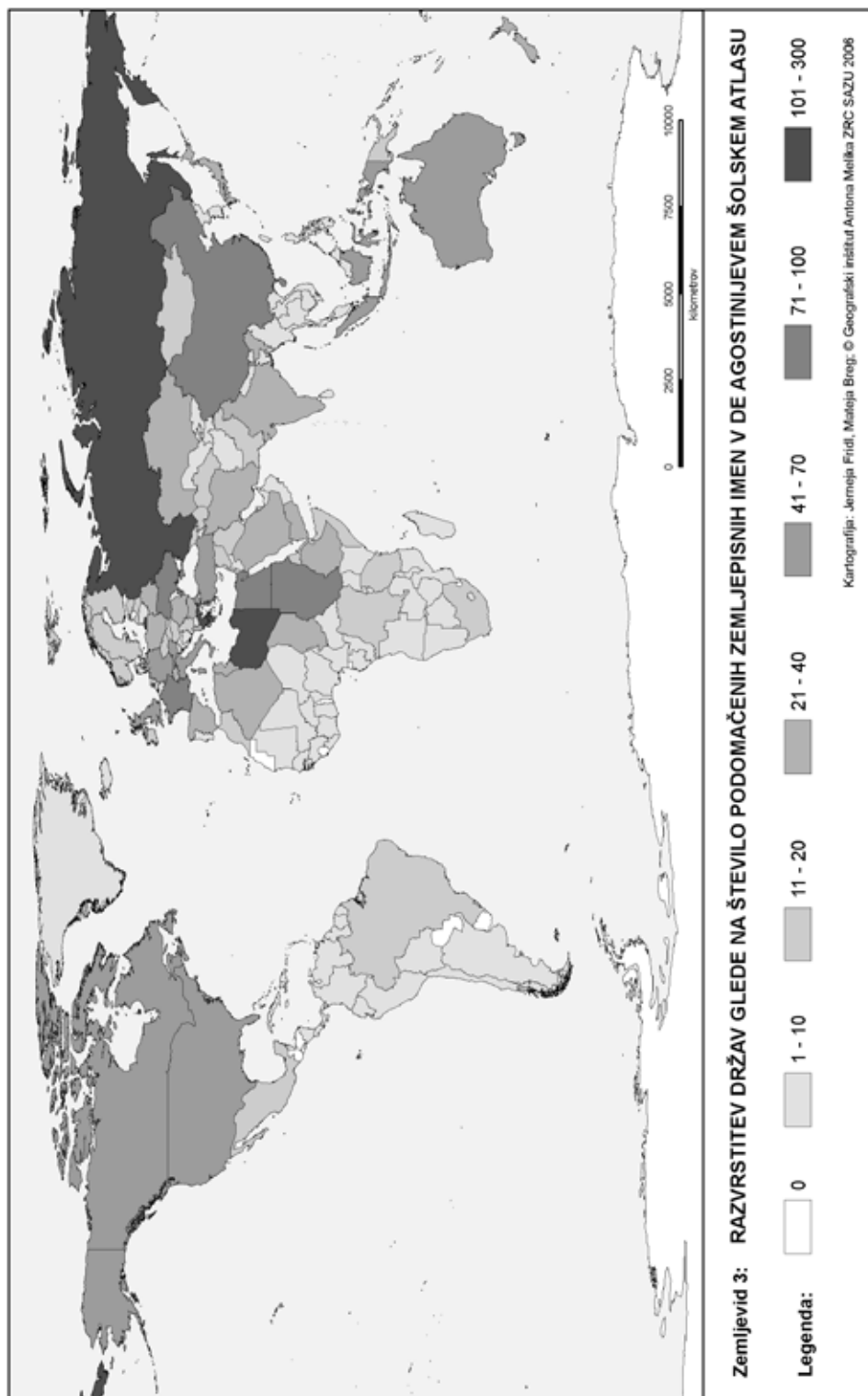
les (Bakony Hegyseg), Bavarski les (Bayerischer Wald), Češki les (Český les/Böhmerwald), Dunajski les (Wienerwald) in Frankovski les (Frankenwald).¹¹²

Čeprav redkeje, Bohinec podobno kot Cigale in Orožen pred njim, za imena pokrajin in držav še vedno uporablja imenske oblike v srednjem spolu, npr. Bavarsko, Brandenburško (tudi v alonimski različici Brandeburško), Češko, Dansko, Frankovsko, Kitajsko. Pod vplivom italijanskega izvirnika so »podomačena« številska imena v italijanskih kolonijah, zlasti v Etiopiji, npr. Adua za Adwa, Dire Dawa za Dirē Dawa in Gondar za Gonder. Zanimivo je, da sta italijanski imeni za Tripoli, libijsko glavno mesto, takrat upravno središče, in Bengasi, drugo največje mesto v tej nekdanji italijanski koloniji, ostali nedotaknjeni, zapisani torej v italijanskem jeziku.

Bohinec je nekatera imena podomačil na neobičajen način. Značilni primeri so imena ganskega mesta Akkra (Accra)¹¹³, pogorja Apalachi (italijanska oblika imena za Appalachians/Appalachian Mountains), otočja Curili (italijanska oblika imena za Kuril'skie ostrova/Chisima Rettō),

¹¹² Drago Kladnik: Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, str. 205.

¹¹³ Danes ga slovenimo v Akra.

reke Amazonas za južnoameriški veletok Rio Amazonas oziroma Rio Solimões. Ob nemškem imenu Graz na zemljevidu Evrope se na političnem zemljevidu Severna in srednja Italija pojavi podomačena oblika Gradez (!). Zanimive so nekatere pridevniške izpeljanke imen: Čudskoje jezero (napol podomačena oblika za rusko-estonsko Čudskoe ozero/Peipsi Järv), Alaskiški zaliv za Gulf of Alaska in Alaskiško gorovje za Alaska Mountains. Kot zanimivost naj bo omenjena še sočna medvojna podrobnost; enega izmed rečnih prekopov v Šleziji so namreč takrat poimenovali Adolf Hitlerjev prekop.

Čeprav je največ podomačenih zemljepisnih imen še vedno z območja Evrope, se je v primerjavi s predhodnikoma obzorje podomačevanja močno razširilo. Razmerje med Evropo in Azijo, celino, ki je po številu podomačenih imen na drugem mestu, je le še 1 : 1,6. Deloma je to tudi zaradi standardizacije zapisovanja imen v nekaterih evropskih državah, kar je imelo za posledico manj intenzivno podomačevanje kot v obeh starejših atlasih. Po številu podomačenih imen je Aziji zaradi podrobnejše prikazanih italijanskih kolonij tesno za petami Afrika. Podomačena imena z drugih celin so številčno precej v ozadju; na Antarktiki jih je npr. 30.

Ker so ruska imena praviloma podomačena, je povsem razumljivo, da je daleč največ podomačenih tujih zemljepisnih imen z območja Rusije (zemljevid 3, grafikon 8). Daleč zadaj je na drugem mestu Grčija, tik za njo pa so razvrščene tri afriške države, Libija, Egipt in Sudan. Prva je temeljiteje obdelana kot italijanska kolonija, v drugih dveh pa je precej imen podomačenih zaradi angleške transkripcije. Na naslednjih dveh mestih sta evropski državi Francija in Ukrajina, ki jima sledi Kitajska, kjer so se imena v tistem času podomačevala s šumevci, saj pinjina še niso poznali. Z območja Italije je podomačenih vsega 59 (v glavnem naravnogeografskih) zemljepisnih imen, z območja Avstrije pa 54. Še nekoliko bolj zadaj, vmes je Turčija, je Nemčija z 51 podomačenimi zemljepisnimi imeni. Poljske, Češke in Madžarske ni več na seznamu dvajsetih najbolj zastopanih držav, Romunija je blizu repa, povsem na koncu pa se na njem na novo pojavita Jemen in Kazahstan.

Največ je podomačenih imen naselij (grafikon 9). Sledi dokaj izenačena skupina podomačenih imen otoških reliefnih oblik, kopenskih hidronimov, kopenskih reliefnih oblik in morskih hidronimov; vsak pomenski tip obsega približno polovico števila podomačenih imen naselij. Še bolj v ozadju so imena upravnih enot, naravnih pokrajin in obalnih reliefnih oblik. Število podomačenih imen neodvisnih držav se je povzpelo na 72.

Sklep

Cigale je v Atlantu¹¹⁴ ob Evropi enakomerno domačil zemljepisna imena z vseh koncev sveta. Po stopnji podomačevanja odstopa navzgor Oceanija z Avstralijo, navzdol pa Južna Amerika. Še izdatnejše podomačevanje so mu preprečili manj podrobni prikazi drugih celin na eni strani in skorajda popolno nepoznavanje notranjosti Afrike na drugi. Zelo podrobno se je lotil tudi podomačevanja imen na območju Arktičnega oceana, nekoliko manj pa z območja takrat bistveno bolj znanega Atlantskega oceana, kjer sta dobri dve petini podomačenih imen z območja Sredozemskega morja.

Orožen je v svojem šolskem atlasu¹¹⁵ zlasti zaradi manj podrobnih prikazov podomačil bistveno manj imen, četudi je stopnja podomačevanja v njem med vsemi primerjanimi atlasii v bistvu največja. V primerjavi s Cigaletovim Atlantom so z izjemo Evrope vse celine krepko

¹¹⁴ Atlant. Slovensko besedilo priredil Matej Cigale. V atlas vezana različica, hranjena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Matica Slovenska, Ljubljana, 1869–1877.

¹¹⁵ Fran Orožen: Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom. Ed. Hölzel, Dunaj, 1902.

nazadovale, še najbolj Oceanija in Severna Amerika. Po gostoti imen sta se Tihi in Indijski ocean izenačila, tako kot tudi Arktični in Atlantski ocean, pri katerem območje Sredozemskega morja prispeva skoraj tri petine podomačenih imen.

V De Agostinijevem šolskem atlasu¹¹⁶ je prvič nekoliko podrobneje prikazano in s podomačenimi imeni predstavljeno območje Antarktike. V primerjavi s predhodnikom so ob Evropi, ki ostaja v najvišjem gostotnem razredu, napredovale vse celine, razen Južne Amerike, ki je ostala na isti ravni, enaki ravni Antarktike. Opazno je zelo obsežno podomačevanje na območju Afrike, kar je tudi posledica podrobnejših prikazov te celine. V primerjavi z Orožnovim atlasom se je zelo povečalo podomačevanje na območjih Arktičnega in Atlantskega oceana: pri slednjem imena z območja Sredozemskega morja prispevajo več kot polovico kvote podomačenih imen. Številka 111 za podomačene hidronime na območju Sredozemskega morja je med vsemi preučenimi viri največja.

Dozdajšnje slovenjenje tujih zemljepisnih imen razkriva nekatere značilne faze, navezane na vpetost slovenskega ozemlja in slovenskega jezika v določeno časovno in politično okolje. Sprva so bile težnje podomačevanja v prvi vrsti panslovansko naravnane, saj so se številna zemljepisna imena na evropskih narodnostno mešanih območjih in v njihovi bližini, pa tudi marsikje drugod, praviloma zapisovala v kateremkoli slovanskem jeziku, pri čemer je še zlasti pomembna vloga češčine, slovaščine in poljščine.

Predstavnik tovrstnega uvajanja tujih zemljepisnih imen v slovenščino je bil Cigale s svojim Atlantom.¹¹⁷ Tako so npr. na ozemlju zdajšnje Romunije zapisana imena rek Aranjoš za Arieș, Beli Kriš za Crișul Alb in Borša za Brațul Borcea, pokrajina Dobrudža za Dobrogea ter naselij Blaževo za Blaj, Braševo za Brașov in Trgovišče za Țîrgovișce, na ozemlju zdajšnje Madžarske so slovanska imena naselij Berinček za Mezőberény, Jager za Eger, Miškovec za Miskolc, Mošonj za Moson-magyaróvár in Novgrad za Nógrád, reke Brzi Kriš za Sebes-Körös ter zgodovinske pokrajine Jazigija za Jaszág, na ozemlju sodobne Nemčije pa imena krajev Bolegošt za Wolgast, Brunšvik za Braunschweig, Budišin za Bautzen, Čopava za Zschopau, Desov za Dessau, Draždane za Dresden ter Ljubek in Bukovec za Lübeck. Cigale se je pri podomačevanju očitno opiral na imenoslovje v čeških atlasih, ki so izšli sredi 19. stoletja, dobri dve desetletji pred Atlantom.¹¹⁸ Na to kažejo imena nekaterih večjih mest na jugu zdajšnje Nemčije, ki so očitno zapisana po češkem zgledu, vendar upoštevaje pravila podomačevanja češčine v slovenski jezik: Mnihov (češko Mnichov za München), Režno (češko Řezno za Regensburg), Norimberg (češko Norimberk za Nürnberg) in Pasov (enako kot češko za Passau).

Proti koncu 19. stoletja in v prvih desetletjih 20. stoletja je zaznati vpliv germanizacije. Germanizacija je bila seveda najmočnejša na narodnostno mešanih območjih vzdolž severne slovenske narodnostne meje, povsod drugje pa je do nemških zapisov imen bolj kot načrtno prihajalo zaradi takratnih upravnopolitičnih okoliščin. Značilen predstavnik tega obdobja je Orožnov Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom¹¹⁹, ki mu Jakob Medved¹²⁰ očita pretirano rabo nemških kriterijev pri pisavi krajevnih imen. Z nemškimi kriteriji je najbrž mislil, da so imena nemških naselij praviloma zapisana v originalni obliki, očitno pa je opazil tudi rabo nemških imen na nenemškem nacionalnem ozemlju. Tako so npr. v oklepaju zapisani nemški eksonimi Posen, Thorn, Hermannstadt in Kronstadt za sicer podomačena imena poljskih mest Poznań (originalno Poznań) in Toruń (originalno Toruń) ter

¹¹⁶ Luigi Visintin: Zemljepisni atlas za srednje in njim sorodne šole. Slovensko izdajo priredil Valter Bohinec s sodelovanjem Cirila Bernota, Franceta Planine in Romana Savnika. Istituto Geografico De Agostini, Novara, 1941.

¹¹⁷ Atlant.

¹¹⁸ Zeměpisný atlas podle nejnovějších pramenů a pomůcek. Matica česká. Praha, 1842.

¹¹⁹ Fran Orožen: Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom.

¹²⁰ Jakob Medved: O načelih za pisavo tujih geografskih imen.

romunskih mest Sibinj (originalno Sibiu) in Braševo (originalno Braşov). Več nemških imen je bilo prevzetih tudi na drugih območjih, npr. imena Lissabon za Lisboa, Turin za Torino, Napolj za Napoli in Milan za Milano.

Po 1. svetovni vojni in nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, pozneje Jugoslavije, je opazen močan vdor imen pod vplivom srbskega jezika, ki se je opiral na ruščino. Takrat se v učbenikih in atlasih namesto prej uveljavljenih izrazov dežela in gozd pojavita izraza zemlja in les. Na zemljevidih De Agostinijevega šolskega atlasa¹²¹ so tako zapisana imena Arnhemova zemlja (Arnhem Land), Coatsova zemlja (Coats Land), Grahamova zemlja (Graham Land) in Severna zemlja (Severnaja zemlja) ter Bakonjski les (Bakony Hegyseg), Bavarski les (Bayerischer Wald), Češki les (Český les/Böhmerwald), Dunajski les (Wienerwald).

V Bohinčevem povojnem šolskem atlasu¹²² je pod vplivom srbohrvaščine vrsta fonetičnih zapisov arabskih, iranskih, hindujskih, kitajskih in še nekaterih zemljepisnih imen, ki so se deloma uveljavila tudi v slovenskih učbenikih in geografski literaturi. Nekatera so še vedno slovenski eksonimi, npr. mavretanska pokrajina El Džuf za originalno El Djouf, alžirsko-malijska puščava Erg Šeš za Erg Chech, saudijska pokrajina Nedžd za Najd. Od takrat je tudi izraz Indokina, ki še vedno »uspešno« tekmuje s primernejšima slovenskima poimenovanjema Indokitajska oziroma Indokitajski polotok.

Dober dokaz za vdor srbizmov je preveden učbenik Izvenevropski kontinenti iz leta 1937, delo srbskega geografa Radivojevića.¹²³ V njem ob pravkar omenjenih imenih najdemo npr. še Satledž za pandžabsko reko Sutlej, Džamna za indijsko reko Yamuna, Džungarija za pokrajino v Sinkiangu Junggar Pendi, Kolumbija za severnoameriško reko Columbia River, Menam za tajsko reko Mae Nam Chao Praya¹²⁴, Port Artur za sodobni kitajski Lüshun, Šari za čadsko reko Chari, vendar na drugi strani jezero Tsad za Čadsko jezero, Chartum za Kartum, Chile za Čile, Colombo za Kolombo, Karachi za Karači. Podomačeni sta tudi mehiško mesto Mehiko in južnoafriško mesto Pretorija, ki ju drugje v taki obliki ni mogoče zaslediti, kar velja tudi za ime Njujork. Prav tako je podomačeno ime Filadelfija, ne pa npr. ime kanadskega otoka Nova Fundlandija, ki je predstavljen v originalni obliki New Foundland.

Tik pred 2. svetovno vojno in med njo se je pod vplivom De Agostinijevega šolskega atlasa¹²⁵ in časnikarstva, ki je izčrpno poročalo o dogajanjih v italijanskih kolonijah, povečal vpliv italijanskega jezika. Italijanska imena so bila še najbolj pogosto v rabi za geografske pojave in topografske objekte na območju zdajšnjih držav Libije, Etiopije in Somalije, deloma tudi Egipta in Sudana, kjer pa so pomešana z angleškimi imeni. Večina italijanskih imen je pozneje utonila v pozabo, nekaj pa se jih je vendarle ohranilo. Značilni primeri so v Libiji naselja Agedabia za Ajdābiyā, Augila za Awjilah, Bengasi za Binghāzī/Banghāzī, Bomba za Būmbah, Derna za Darnah, el Azizia za Al 'Azīzīyah, en Noflia za An Nūwfālīyah, hribovje Auenat za Jabal al 'Awaynāt in upravna enota Cirenaiica za Cyrenaica, v Etiopiji naselja Adua za Adwa, Belfodio za Bēlfodyo, Dire Dawa za Dirē Dawa, Gondar za Gonder, Lechemti za Nek'emte, Gorovje Ciokke za Choke in Jezero Regina Margherita za Ābaya Hāyk', ter v Somaliji za naselja Bender Beila za Bandarbeyla, Bereda za Bareeda, Brava za Baraawe, Chisimaio za Kismaayo, Hargeisa za Hargeysa, upravno enoto Nogal za Nugaal in obalno reliefno obliko Rt Guardafui za Raas Caseyr/Cap Gwardafuy.

¹²¹ Luigi Visintin: Zemljepisni atlas za srednje in njim sorodne šole.

¹²² Šolski atlas. 8. izdaja. Uredil Zvonimir Dugački, slovensko izdajo uredil Valter Bohinec. Učila. Zagreb, 1959.

¹²³ Todor Radivojević: Izvenevropski kontinenti za drugi razred meščanskih šol.

¹²⁴ Ime Menam se je še posebno trdovratno zakoreninilo, a je povsem zgrešeno, saj tajski občnoimenski izraz Mae Nam, podomačeno menam, pomeni reka!

¹²⁵ Luigi Visintin: Zemljepisni atlas za srednje in njim sorodne šole.

Summary

Historical Aspects of Domestic Standardization of Foreign Geographical Names

Drago Kladnik

Geographical place names, also called toponyms, identify geographical features and topographic objects. Each toponym is situated on a fixed point of the temporal axis and on precisely defined linguistic territory¹²⁶ (ŠIVIC-DULAR 1988, p. 55). Geographical onomastics relates to several disciplines, especially linguistics, geography, history, geodesy, and cartography.

Application of geographical names is a delicate subject. Since it may have a pronounced political connotation it has long been a subject of international interest, strengthening the role of international expert bodies such as the United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN); established in 1959, this association supervises international activities in the field of geographical names.

The practice of domestic standardization of foreign geographical names has a long tradition. With the development of journalism and the need to report on current news foreign geographical names started to be cited more frequently at the turn of the 18th to the 19th century. Since there were few orthographic rules concerning proper names, especially foreign ones, it is hardly surprising that instead of firmly established linguistic standards there were numerous written variants, the practice of quoting, and (partial) domestic standardization; equally ambiguous was the use of capital letters. An instance of such domestic standardization is shown on the example of *Prijatelj* newspaper where domestic standardization was done in the dialect of Prekmurje, but under the influence of Hungarian spoken in the vicinity.

The usage of domestic standardization of foreign geographical names in Slovene atlases has been based on tradition of a century and a half. Still nonstandardized and inconsistent, it is left to individual judgement of more or less competent experts. Although these do rely on certain standards, as a rule these standards are not based on thorough knowledge of principles and traditional use of geographical names. This inconsistency is applied to school textbooks as well, which is certainly a setback and does not contribute to proper use of foreign geographical names.

Foreign geographical names, standardized for domestic use, were first systematically introduced in a textbook by Janez Jesenko.¹²⁷ His list of over one hundred such names certainly presented a solid base that was later put to good use by Matej Cigale in preparation of his *Atlant*.¹²⁸ One of the most important achievements of this first Slovene atlas was the use of some four thousand foreign geographical names, adapted for Slovene use by Cigale, on maps. Even though some may sound strange or even ridiculous to our contemporary ears Cigale had done an outstanding job in that he systematically introduced a great number of foreign names in Slovene translation and adapted to our standards. Using a critical approach, Cigale found some remarkably good solutions; later on, however, these were distorted particularly under the influence of Russian and Serbo-Croatian languages. *Atlant*, which had been published in instalments, each furnished with three maps, gradually fell into almost complete oblivion even in expert circles. In 2005, it was reproduced as facsimile.¹²⁹

Apart from modest school atlases, printed mostly by Croatian publishers, and those published by Italian cartographic and publishing company De Agostini during the Second World War, Slovenes had to wait for their own world atlas for a long time. This finally changed in 1972 when Mladinska Knjiga Publishing Company published *Veliki atlas sveta*¹³⁰ (Comprehensive World Atlas).

Fran Orožen¹³¹, who continued the work of Simon Rutar, was very consistent in domestic standardization of bays, seas, peninsulas, and islands, irrespective of linguistic areas in which they were situated. However, his criteria regarding place names were far less rigid and foreign geographical names were

¹²⁶ Alenka Šivic-Dular, *K normiranju slovenskih zemljepisnih imen*, p. 55.

¹²⁷ Janez Jesenko, *Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke*.

¹²⁸ *Atlant*, 1869-1877.

¹²⁹ *Atlant* (facsimile), 2005.

¹³⁰ *Veliki atlas sveta*, 1972.

¹³¹ Fran Orožen, *Zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom*.

written rather inconsistently, which is also a characteristic of De Agostini's school atlas.¹³² Orožen also accepted a number of German names.

Editorial staff responsible for adapting geographical names to Slovene use in De Agostini's school atlas included Ciril Bernot, France Planina, and Roman Savnik, with Valter Bohinec who supervised the revision. Valter Bohinec had been clearly forbidden to use Slovene place names and continental hydronyms if they were situated in Italian territory. The only exceptions among town names were Venice and Rome, both of which were written in hyphenated pairs: Benetke – Venezia; Rim – Roma. Bohinec was allowed more freedom in adopting names of regions and elevations. A much higher degree of domestic standardization was allowed in other parts of the world, even in Germany that acted as Italian ally. Many names of settlements and rivers in Austrian Carinthia were thus written in Slovene. The principal flaw of De Agostini's school atlas domestic standardization is a number of allonyms which was obviously due to insufficient preparation time.

The sources cited above contain very different instances of domestic standardization of geographical names. This is a result of various factors: different criteria for standardization; different map scales; diversity of depicted geographical features and topographic objects; and, since allonym doubles are treated as individual examples of domestic standardizations, also different quality of atlases.

A close analysis of varying degrees of domestic standardization of foreign geographical names can reveal a number of things: linguistic peculiarities of the periods in which atlases had originated; editors' attitude to language; editors' experience; and editors' degree of respect for the work done by their predecessors and for international recommendations on the use of exonyms. The ratio of translated names gradually increased while the number of transcribed and adapted names decreased. Cigale's *Atlant* frequently contained reverse word order in domestic standardization of continental and insular relief configurations, historic administrative units, and land and sea hydronyms.

Slovene standardization of foreign geographical names brings to light certain characteristic features to which Slovene territory and language had been subjected in different time periods. Domestic standardization was initially connected with the idea of Panslavism. As a result, many geographical names denoting areas of Europe with ethnically mixed populations, their vicinity, and even more remote regions, were generally written in any Slavic language; especially significant were influences of Czech, Slovak, and Polish languages.

German influences became more pronounced at the end of the 19th and in the first decades of the 20th centuries. Germanization was strongest in ethnically mixed areas along the northern Slovene ethnic border; if geographical names were written under the influence of German in other areas, this was more due to administrative and political circumstances of the time rather than any methodical principles.

After the formation of the Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes, and later Yugoslavia, after the First World War there was an influx of Serbian terms which, in turn, were strongly influenced by Russian. Expressions like *zemlja* (denoting dirt in Slovene and country in Serbian) and *les* (meaning wood in Slovene and forest in Russian) replaced the traditional Slovene *dežela* (country) and *gozd* (forest).

Just prior to and during the First World War, and under the influence of De Agostini's school atlas and newspaper articles that profusely reported on events in Italian colonies, the importance of Italian language increased. Italian names were most often used to denote geographical features and topographic objects in territories of present-day Libya, Ethiopia, Somalia and, to a certain extent, in Egypt and Sudan; in the latter two, they were mixed with English names.

¹³² Luigi Visintin, *Zemljepisni atlas za srednje in njim sorodne šole*.

ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

Na upravi *Zgodovinskega časopisa* (SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, telefon +1 / 2411 200, e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZČ:

1. **Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje.** Zbornik razprav. 1980, 44 str. – **1,00 €**
2. Franc Šebjanič: **Šolnik in domoljub Adam Farkaš (1730–1786).** 1982 (ponatis 1999), 28 str. – **0,50 €**
3. **Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem.** Zbornik razprav. 1987, 134 str. – **3,00 €**
4. Dušan Kos: **Bela krajina v poznem srednjem veku.** 1987, 76 str. – **1,60 €**
5. Janez Cvirn: **Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861-1907.** 1988, 88 str. – **2,00 €**
6. Predrag Belić: **Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546–1569).** 1989, 40 str. – **0,80 €**
7. Marta Verginella: **Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju.** 1990, 36 str. – **0,80 €**
8. Rajko Bratož: **Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja.** 1990, 72 str. + pril. – **1,60 €**
9. Petra Svoljšak: **Slovenski begunci v Italiji med prvo svetovno vojno.** 1991, 56 str. – **1,20 €**
10. Bogo Grafenauer: **Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje.** 1994, 44 str. – **1,00 €**
11. Peter Štih: **Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem.** 1994, 266 str. – **6,00 €**
12. Rajko Bratož: **Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev.** 1994, 48 str. – **1,00 €**
13. Miha Kosi: **Templarji na Slovenskem. Prispevek k reševanju nekaterih vprašanj srednjeveške zgodovine Prekmurja, Bele Krajine in Ljubljane.** 1995, 48 str. – **1,00 €**
14. Marjeta Keršič Svetel: **Češko-slovenski stiki med svetovnima vojnama.** 1996, 88 str. – **2,00 €**
15. Olga Janša-Zorn: **Historično društvo za Kranjsko.** 1996, 320 str. – **12,00 €**
16. Tamara Griesser Pečar – France Martin Dolinar: **Rožmanov proces.** 1996, 317 str. – **12,00 €**
17. Andrej Pleterski: **Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov.** 1997, 60 str. – **2,00 €**
18. Rajko Bratož: **Grška zgodovina. Kratek pregled s temeljnimi viri in izbrano literaturo.** 1997, 268 str. – **razprodano**
19. Rok Stergar: **»Vojski prijazen in zaželen garnizon« : Ljubljanski častniki med prelomom stoletja in prvo svetovno vojno.** 1999, 88 str. – **3,00 €**
20. Peter Rustja: **Med Trstom in Dunajem.** Ivan Nabergoj v avstrijskem državnem zboru (1873–1897), 1999, 336 str. – **10,00 €**
21. Herbert Grundmann: **Zgodovinopisje v srednjem veku. Zvrsti – obdobja – posebnosti.** Prev. Janez Mlinar, 2000, 84 str. – **6,00 €**
22. Ivan Vogrič: **Slovenski književniki in 1 svetovna vojna.** 2001, 46 str. – **2,00 €**
23. Božo Repe: **Slovenci v osemdesetih letih.** 2001, 86 str. – **6,00 €**
24. Peter Rustja: **Otokar Rybář v dunajskem parlamentu. I. del.** 2001, 96 str. – **4,00 €**
25. Erik Dolhar: **Boj za slovenstvo Kanalske dolina. Od TIGR-a do volitev 1946.** 2002, 368 str. – **12,00 €**
26. Rajko Bratož: **Grška zgodovina. Kratek pregled s temeljnimi viri in izbrano literaturo.** (Druga, dopolnjena izdaja) 2003, 304 str. – **20,00 €**
27. Janko Pleterski: **Koroški plebiscit 1920. Poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu / Kärntner Volksabstimmung 1920. Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes »Kärntner Volksabstimmung«.** 2003, 64 str. – **3,00 €**
28. Peter Rustja: **Otokar Rybář v dunajskem parlamentu II. del.** 2003, 376 str. – **14,00 €**
29. **Regionalni vidiki slovenske zgodovine.** 2004, 176 str. – **8,00 €**
30. Janez Cvirn: **Boj za sveti zakon.** 2005, 111 str. – **10,00 €**
31. **Zwittrov zbornik.** 2006, 95 str. – **10,00 €**
32. **Mitsko in stereotipno v pogledu na slovensko zgodovino.** 2006, 369 str. – **12,50 €**
33. **Rajko Bratož, Rimska zgodovina I.** 2007, 528 str. – **48 €**